

DISCURS D'ODI I EXTREMA DRETA

Anàlisi de l'estat de la qüestió i bones pràctiques

AUTORA

Marina Garcia Castillo

COORDINACIÓ

Núria Millán Iniesta

NOVACT

Amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona

Dipòsit Legal: Aquest treball té llicència Creative Commons.

Atribució- No-Comercial-NoDerivativa 2.5 Espanya.

Aquest informe pot ser copiat, distribuït, publicat, traduït i modificat amb fins no-comercials i la seva autoria reconeguda utilitzant el següent text:

Garcia Castillo, M. (2021). Discurs d'odi i extrema dreta. Anàlisi de l'estat de la qüestió i bones pràctiques. Barcelona: NOVACT.

TAULA DE CONTINGUTS

01	Consideracions conceptuals: què és el discurs d'odi?	06
02	Auge de l'extrema dreta i el discurs d'odi	10
03	Com opera el discurs d'odi	14
3.1.	Tipus i nivells	14
3.2.	Vies	15
3.2.1	<i>Online</i>	15
3.2.2	Mitjans de comunicació	17
3.3.	Principal <i>target population</i>	17
3.3.1	Dones	18
3.3.2	Migrants, refugiats i/o persones racialitzades	19
3.3.3	LGTBI+ i divergents del sistema sexe/gènere	20
04	Aportacions des de l'acadèmia en la comprensió del fenomen	23
05	Bones pràctiques institucionals	26
5.1.	Estratègia Antirumors	26
5.2.	Observatori PROXI	27
5.3.	No Hate Speech Movement	27
5.4.	Somos Más	28
5.5.	Projecte Prisma – Navas en Acció	29
5.6.	Informe de l'Observatori de les Discriminacions a Barcelona 2019	30
06	Bones pràctiques d'organitzacions de la societat civil	32
6.1.	Save a Hater	32
6.2.	No More Haters	32
6.3.	Mèdia.cat	33
6.4.	Síndrome del Pero	34
6.5.	#AixòésRacisme	35
6.6.	Red Levadura	35
6.7.	Maldita.es	36
	Bibliografia	38

01

Consideracions conceptuals: què és el discurs d'odi?—

La definició més simplificada i popular del terme “discurs d'odi” és qualsevol expressió d'odi discriminatori cap a persones a les quals es desitja el mal i que està basat en el menyspreu i l'animadversió (Article 19, 2015). Més concretament, fem servir “discurs d'odi” per qualificar qualsevol tipus de comunicació pública -oral, escrita o de comportament- que difongui idees de superioritat i inferioritat, o que intentin justificar, incitar, promoure o propagar la violència, l'odi o la discriminació contra persones o grups de persones basats en les característiques reals o atribuïdes que les identifiquen, alhora que inclou la incitació a tot l'anterior (Castilla Juárez, 2018; Álvarez Rodríguez, 2019, p. 46). El terme pretén protegir les persones que pateixen discriminació per raó de certes característiques identitàries reals o atribuïdes - sempre en intersecció entre elles- que, en l'estructura social ocupen una posició subalterna respecte a d'altres identitats, que sovint són hegemòniques, i sempre en un context social i històric concret.

Aquesta només seria una de les definicions que se li atribueixen a aquest concepte, tant en l'àmbit jurídic com de la investigació social. Si hi ha una cosa que el caracteritza és precisament la falta d'acord internacional en una definició precisa ja que el discurs d'odi acostuma a situar-se en el debat sobre els límits de la llibertat d'expressió i els vincles amb altres drets fonamentals. La poca claredat conceptual d'aquest concepte provinent de la sociologia i amb implicacions tant ètiques com jurídiques, pot portar a

inexactituds i manipulacions en funció de l'ens que s'utilitzi i l'objectiu que es persegueixi, com han denunciat organitzacions de drets humans (Amnistia Internacional, 2015, 2021). Un exemple clar en aquest aspecte podria ser la judicatura espanyola i el seu ús desproporcionat de la figura del discurs d'odi regulat al Codi penal (CP) i usat per restringir la llibertat d'expressió tot vinculant-se a l'enaltiment del terrorisme, injúries a la corona, ofensa de sentiments religiosos o limitacions indegudes.

A banda d'això, el component emotiu amb tints moralistes i inclús religiosos de la paraula “odi” dificulta encara més l'acord internacional donat que les diferències contextuais indueixen a confusió, tant en la seva traducció jurídica com en l'àmbit de la intervenció social.

En aquest punt resulta necessari fer un petit exercici genealògic per comprendre en un marc més ampli el recorregut d'aquesta figura. “Discurs d'odi” és una traducció de l'anglès “*hate speech*” als EUA, on aquesta figura té una trajectòria pròpia, tant a nivell social com a nivell polític i legal des que als 1980 es va començar a fer servir per reconèixer la particularitat d'alguns crims polítics per raó de raça (di Rosa, 2019, p. 105). El potencial mediàtic va ocasionar-ne la seva popularització. Més endavant, hi ha hagut una incorporació gradual d'aquesta figura al dret internacional i europeu, que ha tingut la seva traducció al context estatal i català (Serra Perelló, 2018, p. 11).

Durant tot aquest camí s'han generat discussions conceptuals en quant a l'ús més o menys òptim d'aquest terme enfront d'altres, debats que encara no estan closos. Per exemple, el terme "discurs discriminatori" si bé no es troba reconegut legalment sembla fer més explícit el que "discurs d'odi" pot tapar amb la subjectivitat intrínseca del terme "odi", tornant individual i subjectiu allò que en realitat té unes causes estructurals que la paraula "discriminació" fa paleses. A més, ataca directament al tema en qüestió: el desig de tractar pitjor a unes persones determinades. Els seus proponents defensen que el discurs d'odi és inherentment discriminatori perquè es genera en la discriminació i en produeix. En aquesta recerca es donarà prioritat a "discurs d'odi" per ser el terme més present als textos legals i d'investigació en torn d'aquest fenomen. Altres alternatives vindrien de l'Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) que suggereix en el seu informe *Combattre les discours de haine sur Internet* (2015) l'ús de "discurs discriminatori", "perillós" o "de la por", estimant que així es posa el focus en la potencialitat de generar violència d'aquest discurs. Igualment, és usual trobar expressions més elaborades a les resolucions del Consell de Drets Humans de les Nacions Unides com "propagació de la discriminació i prejudicis" (Article 19, 2015).

Tenint en compte que el discurs d'odi no és una categoria estrictament jurídica, trobem que el dret internacional no exigeix que els estats prohibeixin el discurs d'odi si no sobrepassa el llindar de la incitació. La noció "incitació a la discriminació, hostilitat o violència" fa referència a aquelles expressions que creen un risc immediat de discriminació, hostilitat o violència contra persones que formin part de *target groups* -o "grups objectiu"- segons el Pla d'Acció de Rabat sobre la prohibició de l'apologia de l'odi nacional, racial o religiós que constitueix incitació a la discriminació, la hostilitat o la violència. Si bé el marc de la incitació limita el discurs d'odi, tampoc respon a

una fórmula que es pugui aplicar sense atendre les particularitats de cada cas.

De manera més específica, trobem diversos instruments internacionals que regulen el discurs d'odi, o de manera més àmplia, les expressions potencialment perilloses per la democràcia, sent els principals la Convenció de Nacions Unides per a la Prevenció i Sanció del Delicte de Genocidi i el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (ICCPR). L'article 19(3) de l'ICCPR assenyala que la llibertat d'expressió s'ha de limitar quan sigui necessari per assegurar "el respecte pels drets i la reputació dels altres", com per exemple el dret a viure sense ser discriminat. L'article 20 estableix que "(1) tota la propaganda a favor de la guerra ha de ser prohibida per la llei; (2) totes les apologies d'odi nacional, racial o religiós que incitin a la discriminació o a l'hostilitat o a la violència han de ser prohibides per la llei". Així mateix, trobem la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació Contra la Dona (CEDAW) i la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial (ICERD), ambdues signades i ratificades per Espanya. Aquest últim requereix que els estats deixin fora de l'empara de la llei el discurs d'odi.

A nivell europeu trobem la Recomanació (97) 20 del Consell d'Europa, de 30 d'octubre de 1997, que explicita que el terme "discurs d'odi" ha de ser entès com totes les formes d'expressió que estenen, inciten, promouen o justifiquen l'odi racial, la xenofòbia, l'antisemitisme o qualsevol altra forma d'odi basada en la intolerància, incloent: la intolerància expressada per un nacionalisme agressiu i etnocentrisme, discriminació i hostilitat contra minories, migrants i persones d'origen immigrant". Pel que fa a la Unió Europea, la Recomanació 15 de 2015 de la Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància indica que el "discurs d'odi ha d'entendre's com el foment, la promoció o instigació, en qualsevol de les seves formes d'odi, la humiliació

o el menyspreu d'una persona o grup de persones, així com l'assetjament, descrèdit, difusió d'estereotips negatius, estigmatització o amenaça amb respecte a dita persona o grup de persones i la justificació d'aquestes manifestacions per raons de 'raça', color, ascendència, origen nacional o ètnic, edat, discapacitat, llengua, religió o creences, sexe, gènere, identitat de gènere, orientació sexual i altres categories o condició personals”.

Com veiem, la majoria dels instruments primaris de drets humans acostumen a relacionar el discurs d'odi bàsicament amb racisme, però també amb nacionalisme i religió. No obstant, es recomana incloure en l'abast del discurs d'odi totes les característiques protegides per la legislació de drets humans -per raons de gènere, edat, etc.- i per altres instruments legals entorn la discriminació per tal de capturar la natura polifacètica del discurs d'odi. Convé recordar que al 2008 la Unió Europea va adoptar una decisió marc en l'àmbit del discurs d'odi i el crim d'odi motivat pel racisme i la xenofòbia (OJL 328/2008) però encara no existeix una legislació comparable a la del racisme en termes d'LGTBI-fòbia.

En referència al discurs d'odi en línia, trobem el Protocol Addicional a la Convenció sobre el delictes cibernètic del Consell d'Europa, que exigeix la penalització per parts dels estats de la difusió de tot contingut racista i xenòfob per mitjà de sistemes informàtics. Específicament, es tracta el tema de la incitació a l'odi, permetent que els estats persegueixin les manifestacions d'odi que puguin incitar la discriminació o la violència (Consell d'Europa, 2003).

Pel que fa a Espanya, hi ha moltes mancances tant a nivell conceptual com d'aplicació, malgrat que es van fent esforços per transposar la normativa europea. Espanya regula el discurs d'odi al Codi penal, concretament a l'article 510, que va ser reformat per la Llei Orgànica 1/2015 del 30 de març. Aquesta reforma tenia per objectiu endurir la regulació referent

als delictes d'odi, a partir d'una sentència del Tribunal Constitucional que instava a endurir el delictes de negació del genocidi, i arrel de la transposició de la Decisió marc 2008/913/JAI, relativa a la lluita contra determinades formes i manifestacions del racisme i la xenofòbia mitjançant el dret penal. La LO castiga amb penes d'1 a 4 anys de presó la incitació directa o indirecta a l'odi, a l'hostilitat, a la discriminació i a la violència, contra grups o individus per motius racistes, antisemites o altres relatius a la seva ideologia, religió, origen, sexe, orientació sexual, malaltia o discapacitat, així com la negació o enaltiment de delictes de genocidi, lesa humanitat o contra les persones.

D'ençà de la reforma, molts experts i instàncies internacionals han demanat una revisió d'aquests *speech related offences*, considerant que moltes provisions són extremadament àmplies i vagues, poden ser utilitzades per restringir l'expressió de quasi qualsevol dissidència i que no es troben en compliment de la normativa internacional de drets humans (Article19, 2020). Pel que fa al discurs d'odi, s'ha assenyalat que no es distingeix entre la severitat de les expressions i els seus impactes per determinar sancions proporcionades d'acord amb l'article 19 i 20 de l'ICCPR. A més a més, es prohibeix un ampli ventall de conductes, anant més enllà de les provisions de l'ICCPR, el Pla d'Acció de Rabat, la CEDAW i l'ICERD. Tampoc compleix amb el principi de necessitat, de fet, es critica que algunes d'aquestes provisions s'assemblen a provisions de difamació que no haurien d'abordar-se en la legislació penal (Article19, 2020, p. 22). La nova tipificació al CP delimita amb caràcter general un “nou concepte constitucional de llibertat d'expressió” (Vázquez Alonso, 2017, p. 232)

En aquest sentit, cal destacar que el discurs d'odi sempre s'ha d'emmarcar en el context ampli del dret fonamental a la llibertat d'expressió que serveix com a indicador del nivell democràtic d'un territori (al-Utbiwas, 2019, p. 20) i com adverteix Álvarez

Rodríguez, és precisament dins d'aquesta llibertat d'expressió i no fora d'ella on hem d'estudiar el discurs d'odi (2019, p. 45). La tradició occidental acostuma a situar el límit de la llibertat d'expressió allà on es causa un dany a un altre, dit d'una altra forma, estem davant d'una "llibertat natural". Per tal de restringir el discurs d'odi s'han donat diverses raons, entre les que trobem evitar que a llarg termini es creïn *hate groups* -o "grups d'odi"- i es propagui la discriminació. La raó clau és que les democràcies estan obligades a prohibir o a no protegir un discurs antidemocràtic, entenent que si els *hate speakers* arriben al poder destruirien la pròpia democràcia (ídem., p.48). Connecta així amb el principi de la ONU pel que fa a la regulació dels drets humans: "*one is free to express, but not to hate by expression*" (al-Utbiwas, 2019, p. 19).

La regulació penal no és l'únic mitjà per aturar el discurs d'odi. Di Rosa indica que, si bé l'estat hauria d'intervenir amb sancions criminals quan el discurs d'odi arriba a la incitació, quan aquest apareix en termes de "disseminació d'idees" les sancions criminals no serien la millor eina per contrarestar aquestes conductes (2019, p. 123).

A Catalunya trobem la Llei catalana contra l'homofòbia 11/2014, de 10 d'octubre, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transsexuals i intersexuals i per erradicar l'homofòbia. A banda del règim sancionador penal espanyol, aquesta llei inclou mesures per prevenir la discriminació a persones per raó de l'orientació sexual, la identitat de gènere o l'expressió de gènere i adopta un règim sancionador administratiu. Inclou diversos àmbits (laboral, sanitari i educatiu) i estableix un catàleg d'infraccions i sancions. La novetat d'aquesta llei, a banda del fet que es puguin castigar administrativament algunes formes de discurs d'odi, és que s'inverteix la càrrega de la prova (Gómez Martín & Aguilar García i Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, 2015, p.116). D'altra banda, el 2018, el Movimiento contra la

Intolerancia a Espanya demanava als grups parlamentaris modificacions a la Llei per la igualtat de tracte per tal d'incloure sancions administratives al discurs d'odi, amb especial atenció al discurs d'odi a Internet, transposant així els mandats europeus però també amb la intenció que els delictes d'odi menys greus que les víctimes no consideren suficientment greus per acudir a la via penal no quedin invisibilitzats (García, 2018).

02

Auge de l'extrema dreta i el discurs d'odi—

L'auge del discurs d'odi es troba inextricablement connectat a l'auge de l'extrema dreta tant a nivell global, com europeu, espanyol i català des del 2008. La força d'aquests moviments ha fet que es consideri l'ús de “nova extrema dreta” per marcar les particularitats diferencials d'aquest moviment que creix i es va establint al mainstream i les institucions. Les explicacions econòmiques derivades de la crisi del 2008 han intentat donar sentit a aquest auge: l'extrema dreta hauria emfatitzat la frustració com a resposta a les dificultats econòmiques, les migracions massives i la globalització econòmica (Greig, 2019, p. 32). No obstant, les investigacions que apunten a causes culturals són més integrals, considerant així mateix l'organització del sistema de partits i de la dreta tradicional, el que ens dona pistes per entendre l'èxit de l'extrema dreta (ibíd.). Com destaca Castellà en l'informe *L'extrema dreta, un fenomen europeu*, aquest creixement s'emmarca a nivell europeu en les tres grans crisis: la crisi econòmica, de valors i de les institucions (2017, p. 9).

Davant la incertesa de la deriva de l'actual era postmoderna, marcada per la ruptura amb les grans veritats, l'extrema dreta es presenta com una alternativa pel “retorn impossible a un passat pretesament feliç” (Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020, p. 2). La seva proposta passaria per reforçar -a través de l'exclusió- els punts de vista més qüestionats a l'actualitat, que convergirien en la figura de l'home cis, heterosexual, blanc i burgés del Nord Global. És per això que moltes de les accions d'extrema dreta van dirigides a restablir una forma

dominant de masculinitat, com s'explicarà més endavant. Això es reflecteix en el perfil de votant del partit d'extrema dreta Vox a Espanya que, segons diversos estudis, és principalment un home jove i solter amb un nivell educatiu baix-mitjà (Santana & Rama Caamaño, 2019). Aquesta seria una sortida per molts a la “nova crisi de la masculinitat”, concepte que captura l'alienació, ansietat, ira, humiliació i ressentiment d'homes joves marginalitzats (Greig, 2019, p. 30).

La irrupció de Vox al parlament andalús al 2018, més tard al Congrés espanyol al 2019 i, recentment, al Parlament de Catalunya, marquen una fita sense precedents en els últims 45 anys en termes de presència explícita de l'extrema dreta a les institucions de l'estat espanyol. Donada l'heterogeneïtat del partit, és difícil classificar-lo dins d'una categoria única: Vox podria considerar-se un partit d'extrema dreta, un “partit populista de la dreta radical”, un “partit xenòfob”, entre d'altres categories emprades per la investigació social (Climent Sanjuan & Montaner Goetzenberger, 2020, p. 911). Donada la forta càrrega explicativa i la claredat del terme “extrema dreta” en el nostre context social, es prioritzarà l'ús d'aquest concepte per definir el fenomen.

Com assenyala l'informe *Extrema dreta a Catalunya* de l'Oficina de Drets Civils i Polítics, per reflexionar sobre l'extrema dreta a l'Estat i entendre la popularitat del seu discurs d'odi, s'ha de partir de la mort del dictador Franco i la reconversió del règim franquista en una

democràcia mitjançant la Constitució del 1978 que “naixia d'un pacte amb el vell règim franquista, i no d'una victòria que hauria permès substituir-lo per un altre enterament nou” (2020, p. 4). Es fa palès que el franquisme va sobreviure a Franco, fet que ens dona claus per pensar en la genealogia de la ultradreta i l'extrema dreta a Catalunya i Espanya i trencar el mite de la irrupció sobtada i sense precedents de Vox. De fet, Vox va començar com una escissió del sí neoconservador del PP i ha anat aglutinant a diversos grups més o menys marginals de l'estat espanyol, com Fuerza Nueva, Frente Nacional, España 2020 o Democracia Nacional. L'extrema dreta no havia desaparegut, sinó que havia estat continguda principalment al PP durant dècades (Faber & Seguín, 2019), tenint una “presència absent” que els ha permès marcar l'agenda política sense fer-se visibles (Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020, p. 24).

Els recursos tècnics de Vox també són extensos. Han comptat amb el suport de dos *think tanks*: el Grupo de Estudios Estratégicos (GEES), clau per les connexions internacionals, i la Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES). El finançament de Vox des de la seva fundació fins les primeres eleccions europees al 2014 provenia de donacions del Consell d'Oposició Nacional Iraní (Ramsay & Provost, 2019). També CitizenGo, coneguda a Espanya com HazteOír, ha canalitzat diners de forma semi-legal de grups ultraconservadors als EUA i Rússia cap a Vox (ibíd.).

Observant les arrels profundes i la pervivència del franquisme a Espanya i l'entramat internacional que li dona suport, podem assenyalar que Vox, com el representant més públic i consolidat de l'extrema dreta actual, compta amb molts mitjans -econòmics, humans, legals, etc.- per seguir assegurant la seva posició en el panorama polític espanyol.

Sobre el discurs de Vox, aquest és resumit per Rubio Pueyo com “un refregit de vells trops del nacionalisme espanyol i de la retòrica franquista amb un gir

postmodern” (2019, p. 12). Alguns dels elements que podem destacar-ne són l'autoritarisme, el populisme i el nativisme, travessats per una nostàlgia del franquisme i el passat imperial (Franquesa a Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020, p.25). Respecte el primer, Vox demostra una gran preocupació per la seguretat, considerant que les infraccions a l'autoritat han de ser castigades amb severitat. Així s'han expressat en múltiples ocasions amb relació a l'independentisme català o dirigint recurrentment els seus atacs a les persones migrades a través de la frontera sud. La seva islamofòbia es justifica en aquest marc de seguretat, vinculant constantment l'islam amb el terrorisme. Pel que fa al segon element, el populisme està estretament relacionat amb els efectes indesitjables de la globalització i el capitalisme financer i es caracteritza per criticar “l'elit corrupta” enfront la “nació vertadera” o “nosaltres” - de nou, amb la figura de l'home blanc hegemònica com a vara de mesura. Tot això connecta amb la idea de nativisme, que s'evidencia en el seu discurs profundament nacionalista i xenòfob que té per objectiu d'arribar a un estat monocultural (id., p.911-912). Aquests elements convergeixen en la cerca d'un boc expiatori, que Vox ha trobat en els independentistes, els immigrants o les feministes, entre d'altres. En el cas minoritari, tot i que significatiu del Front Nacional de Catalunya, partit d'extrema dreta independentista, es rescaten tots aquests elements però en el marc d'un context independentista i catalanista i de restricció de la immigració.

Parant compte a totes aquestes particularitats, el discurs d'odi sembla inherent a l'extrema dreta, que el necessita per créixer al discurs públic junt amb la por i la confrontació. En definitiva, el discurs d'odi de l'extrema dreta fomenta el nacionalisme excoent, la xenofòbia, la guerra permanent, l'elitisme, el masclisme, el populisme qualitatiu i el rebuig del pensament crític (Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020, p. 26).

Els membres de Vox han sigut denunciats en diverses ocasions per delictes d'odi, malgrat que cap d'aquestes denúncies ni el seu recorregut als jutjats han tingut un gran impacte en aquesta formació. El delicte d'odi és el tipus penal que regula el discurs d'odi més greu i que podríem identificar, per exemple, en les accions de la campanya “#stopislamización” durant les eleccions catalanes. Al 2019, Alfons Aya, el fiscal delegat pels delictes d'odi, va alertar que els missatges de Vox, sobretot en torn de la immigració, podien alentir el discurs d'odi, obrint la porta a consignes contra diversos col·lectius. Si bé no considerava que poguessin ser constitutives de delictes d'incitació a l'odi, sí que ens podrien portar a un escenari semblant a “un camp obert on tot s'hi val” (EFE, 2019). Això enllaça amb la manera en què el discurs de Vox ha mogut la finestra d'Overton cap a paradigmes d'extrema dreta inacceptables per la majoria de la societat fa uns anys.

La creixent islamofòbia alimentada pel discurs d'odi de Vox ha alimentat els grups ultres i les seves accions al carrer, provocant un impacte material ben real per a moltes persones. L'abril del 2021, el fiscal demanava 10 anys de presó per un grup de neofeixistes de Democràcia Nacional i del Frente Nacional Joven per la seva campanya d'assetjament al centre de culte islàmic a Nou Barris. El fiscal els atribueix coaccions, amenaces greus, lesions i un delicte d'odi pel que es demanen tres anys de presó per a cinc persones (Albalat & Sust, 2021). L'Ajuntament de Barcelona, que va personar-se com acusació popular del cas, celebrava l'exhaustivitat de la causa judicial i l'extensa documentació de les penes de presó, sense precedents en casos anteriors d'assetjament a centres d'oració i de menors per part de l'extrema dreta (Solé Altimira, 2021).

Aquest tipus d'acusacions per part de la fiscalia són excepcionals, però encara ho són més les condemnes per aquest tipus d'actuacions d'extrema dreta (Paradinas, 2012; Pascual, 2021). Un dels elements

que dificulta més la persecució d'aquests discursos i delictes d'odi d'extrema dreta és la connivència que, amb massa freqüència, es veu entre alguns sectors del poder judicial i de les forces de seguretat amb l'extrema dreta. Hi ha nombrosos casos greus de parcialitat i inclús de promoció i difusió de l'odi dins el mateix poder judicial. Com a exemple, trobem el cas del magistrat amb el nom de perfil de “LaLupaJudicial” a xarxes socials que escrivia, “els crims masclistes disminuirien controlant l'emigració” (Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020, p. 32), o el líder de Vox a Andalusia, un jutge que va estar inhabilitat dos anys per prevaricació i que durant anys va jutjar casos sobre violència de gènere i custòdia de menors. Aquest jutge també és conegut per fer declaracions i escriure tuits profundament masclistes, racistes i LGTBI-fòbics (Verne, 2018; Saiz, 2018). Si bé aquests són casos especialment extrems, la tendència a la infravaloració del discurs d'odi d'extrema dreta als jutjats és una constant. Per il·lustrar-ho, la Fundació Rosa Luxemburg indica que les operacions contra organitzacions d'extrema dreta han tingut lleus conseqüències penals, tot i els avisos internacionals que ha rebut Espanya per la perillositat d'aquests grups (García, 2021).

El poder judicial no és l'únic àmbit on les idees d'extrema dreta no es confronten integralment, cal destacar la relació de les forces de seguretat amb Vox. A part de les polèmiques del sindicat Jusapol, hem sigut testimoni de *likes* del perfil de la Guàrdia Civil als missatges de Vox a Twitter, ex-militars i ex-agents de cossos policials a les llistes de Vox, grups de WhatsApp amb converses racistes i feixistes, entre altres actituds que sobrepassen qualsevol neutralitat i demostrant públicament aliances entre sectors de les forces de seguretat amb l'extrema dreta (Font, 2018; Civieta, 2020). En aquest sentit, Vox ha fet una campanya molt agressiva per atreure el vot d'aquest sector, que a Espanya el conformen més de 270.000 persones entre policies nacionals, guàrdies civils i militars. A les últimes eleccions espanyoles del 2019,

CRÍTIC assenyalava que als entorns de les casernes de la Guàrdia Civil i de les instal·lacions de l'Exèrcit espanyol es van aconseguir els percentatges de vot més elevats per aquest partit (Picazo, 2019). La depuració de funcionaris públics amb ideologies d'extrema dreta hauria de ser el mínim si l'Estat vol lluitar eficaçment contra el discurs d'odi. La insuficient formació per comprendre l'abast i les implicacions d'aquesta ideologia és així mateix una lacra que afavoreix a la normalització i legitimació de discursos d'odi d'extrema dreta.

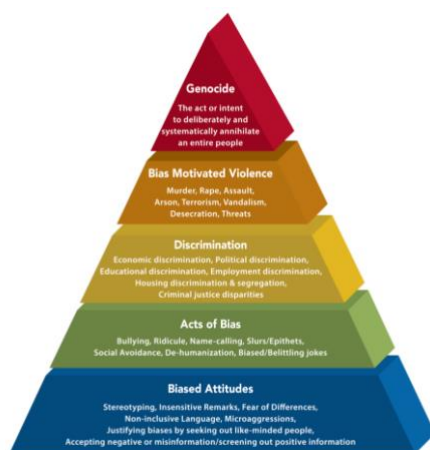
Una bona pràctica que podem identificar en aquest sentit és la Unitat Central de Delictes d'Odi i Discriminació dels Mossos d'Esquadra, una unitat específica per investigar els delictes d'odi i donar resposta a l'auge d'aquests delictes i actualment en formació. Aquesta divisió dependrà de l'Àrea Central d'Informació i la formaran agents amb perfil d'analista i estudis acadèmics en àrees com la psicologia i la sociologia. L'objectiu és en part "crear una cultura corporativa que sensibilitzi als agents" per així combatre la infradenúncia de les persones amb característiques protegides que són agredides (Ingla, 2021).

03

Com opera el discurs d'odi—

3.1. Tipus i nivells

Jutjar la severitat d'un discurs d'odi és una tasca complexa que s'ha dut a terme des d'una perspectiva qualitativa, a través de la qual s'han conceptualitzat els nivells d'odi d'aquest fenomen. La següent imatge de l'Anti-Defamation League proposa una ordenació en forma de piràmide dels comportaments constitutius de discurs d'odi a partir de la severitat de les seves conseqüències. Les parts inferiors de la piràmide corresponen als comportaments que recolzen les parts superiors, que són les més inacceptables, amb el genocidi a l'àpex (Anti-Defamation League, 2018).

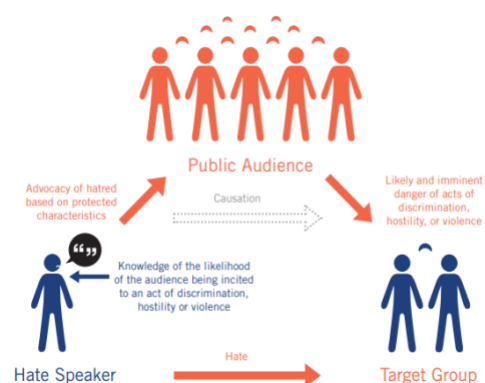
© 2018 Anti-Defamation League

Amb la intenció d'aportar claredat conceptual jurídica al terme, les Nacions Unides proposen la diferenciació entre tres tipus de discurs d'odi, basant-se en l'estudi *Hate Speech explained. A Toolkit* d'Article 19 (2015). Aquesta divisió també es

construeix en funció de la severitat de les conseqüències del discurs d'odi.

- Discurs d'odi que ha de ser prohibit

Les formes més severes del discurs d'odi estan prohibides sota la llei internacional a la que ens hem referit anteriorment. En tot cas, trobem incitació i es requereix d'una relació triangular, anomenada "triangle de l'odi", entre el *hate speaker* -o "parlant d'odi"- que advoca per l'odi basat en característiques protegides d'un *target group* -o "grup objectiu"- i que dirigeix aquest odi a l'audiència pública, que pot ser susceptible de participar en actes de discriminació, hostilitat o violència contra el *target group*. L'elaboració d'Article 19 ho il·lustra clarament:

Per tal que un acte d'incitació a la discriminació, hostilitat o violència es consideri un delicte, ha de valorar-se a la llum de cadascuna de les sis proves de llindar recollides al Pla d'Acció de Rabat, que són les següents: (a) el context; (b) el/la orador; (c) la

intenció; (d) el contingut i la forma; (e) la extensió del discurs; i (f) la probabilitat, incloent la imminència d'incitar acció real contra el grup objectiu (UNHR, 2021).

- **Discurs d'odi que pot ser prohibit**

Tot i que no arribin a la incitació, alguns discursos d'odi han de ser prohibits en circumstàncies determinades, per exemple, abans d'unes eleccions o en alguns contextos com les institucions educatives o els mitjans de comunicació. Aquestes limitacions es poden aplicar si estan garantides per la llei, persegueixen un objectiu legítim i compleixen el principi de necessitat i de proporcionalitat en una societat democràtica (Serra Perelló, 2018, p. 25).

A Espanya destaca la primera condemna penal per part del Tribunal Suprem per discurs d'odi sexista al 2018. La Sentència 396/2018, del 9 de febrer, en relació amb el conegut com el "cas dels tuits" va declarar a un home culpable de delictes d'incitació a l'odi per uns tuits contra les dones, particularment contra les dones que han patit violència de gènere. El jutge els va considerar "un discurs d'odi clar" i ressaltava que "el contingut de les frases revela el caràcter agressiu de les expressions i la constatació de l'odi en fer referència a situacions en les que es desitja trobar a dones a les que es refereix en termes agressius en un context de gènere". A més, degut a l'agreuja de difusió a Internet, l'home va ser sentenciat a 2 anys i mig de presó més una multa (STS 396/2018 de 9 de febrer).

- **Discurs d'odi dins de la llei**

Les formes menys severes de discurs d'odi, malgrat no ser punibles a la llei internacional o europea, poden contribuir a difondre odi i, en conseqüència, han de ser contrarestades amb accions no penals que s'adrecin a l'arrel del discurs d'odi i que neutralitzin l'impacte per tal que no evolucioni cap a la incitació.

En aquest sentit, la resolució del Jutjat d'Instrucció número 1 d'Alcobendas a Madrid va dictar el sobreseïment provisional per les diligències obertes contra el portaveu de VOX al congrés, Iván Espinosa de los Monteros, denunciat per l'associació Watani per incitació a l'odi i la discriminació amb la frase "un extranjero es tres veces más propenso a violar que un español". La jutgessa va considerar que "no fomenta, promou o incita a la discriminació [...] L'expressió pot resultar odiosa, ser errònia i absolutament desafortunada [...] però no té la virtualitat suficient per posar en perill al col·lectiu d'estrangers i mancaria de l'ànim que requereix el tipus penal denunciat" (González, 2020).

3.2. Vies

3.2.1 Online

El discurs d'odi ha trobat a Internet, i més concretament a les xarxes socials, el medi ideal de propagació per ampliar i consolidar el lligam entre el *hate speaker* i un públic virtual cada vegada més ampli. El potencial que l'audiència que rep aquest discurs d'odi dugui a terme actes contra el *target group* i es tanqui el "triangle de l'odi" s'amplifica a causa de les particularitats d'aquest mitjà. A l'Estat espanyol i a Catalunya, una gran part del discurs d'odi a les xarxes socials procedeix d'usuaris amb vinculació a grups ultrs simpatitzants d'equips de futbol o grups polítics d'ultradreta. Malgrat això, la generació de discursos d'odi ja no és exclusiva de grups d'extrema dreta o ultrs, qualsevol persona pot ser un *hate speaker* a Internet.

A partir de l'estudi de l'UNESCO *Countering Online Hate Speech* (2015), podríem identificar les següents característiques que faciliten la presència de discurs d'odi a Internet: (a) la sobreabundància comunicativa, ja que el discurs d'odi a les xarxes no és només públic -un requisit indispensable per ser considerat com a tal- sinó també massiu, propi de l'era de la

sobreinformació; (b) la descentralització de la comunicació -tothom pot ser un potencial *hate speaker* amb una gran audiència; (c) la permanència dels continguts i la itinerància entre plataformes ; (e) l'anonimat; (d) la transnacionalitat, que planteja problemes de cooperació jurisdiccional en quant als mecanismes legals per combatre el discurs d'odi (Gagliardone, Gal, Alves, & Martinez, 2015). D'aquesta manera, el discurs d'odi *online* o "ciberodi" esdevé un fenomen descontrolat per l'efecte multiplicador de les xarxes socials, amb gran capacitat d'incitació a l'hostilitat, violència i discriminació (Cabo Isasi & García Juanatey, 2017). A més a més, els *hate speakers* desenvolupen diferents codis lingüístics i paraules clau per evitar els filtres de les empreses i la persecució judicial.

Si ens fixem en qui genera aquests discursos d'odi, trobem que no és exclusiu de grups d'extrema dreta. Com dèiem, qualsevol persona pot ser un *hate speaker*. El *Manual pràctic per reconèixer i actuar davant discursos i delictes d'odi* de l'IDHC i SOS Racisme diferencia entre les següents categories de generadors d'odi: (1) trols, que pretenen "rebentar" un debat per entretenir-se i provocant, frustrant i exasperant als seus interlocutors; (2) *haters* -o "odiadors"-, que ataquen a usuaris, sovint famosos o col·lectius, d'una manera obsessiva i agressiva; i (3) assetjadors, que assetgen i turmenten a una persona concreta per qualsevol motiu (2017, p.14). Malgrat això, ens assenyalen que no tots els *haters*, trols o assetjadors són emissors de discurs d'odi i els generadors d'aquest discurs poden no correspondre amb cap de les tres categories, per exemple representants polítics i líders de la vida pública que usen Internet per difondre discursos d'odi (ibíd.).

El ciberodi de l'extrema dreta explota aquestes particularitats *online* de forma extrema, el que ha portat a diversos autors a considerar que l'extrema dreta ha engegat una "guerra híbrida de la informació", especialment dura durant les campanyes

electorals de tot el món (Toret, 2019). L'escàndol de Cambridge Analytica al 2018 va destapar pràctiques no només de producció en massa de desinformació sinó de tècniques per a la destrucció de la reputació dels adversaris polítics (ibíd.). L'amenaça de l'extrema dreta a través d'aquestes empreses és real i ja s'ha fet notar a les victòries institucionals de l'extrema dreta a tot el món i a les últimes eleccions espanyoles i catalanes.

En aquest àmbit, el cas de Demoscat és representatiu per entendre la manufactura de desinformació per part de l'extrema dreta espanyola, especialment durant els períodes preelectorals. Aquesta agència creada per l'extrema dreta publica sondejos que afavoreixen a Vox, posteriorment s'elaboren com a notícies per mitjans afins i es difonen per les xarxes socials de la pròpia extrema dreta (Oficina de Drets Civils i Polítics, 2020; Gasparyan, 2019). Aquest és també un exemple de l'estratègia de comunicació de VOX, que ha aconseguit generar vincles sense la mediació dels mitjans tradicionals de comunicació. Seguidors per tota Espanya donen ressò i multipliquen tots els seus continguts, aconseguint omplir les xarxes de missatges d'odi, en forma de notícies falses i desinformació. La itinerància entre diferents plataformes, l'alta activitat dels seus usuaris -57% d'usuaris tenen una mitjana de 54 tuits diaris (Applebaum, 2019)- entre altres factors, ens donen les claus de l'auge del discurs d'odi d'extrema dreta a les xarxes socials i les aplicacions de missatgeries. En aquest sentit, Ali Mahmoud Martínez (exresponsable de Cambridge Analytica a Espanya) explica: "atribueixo gairebé un 30% dels vots obtinguts [per Vox] al que van fer a xarxes" (Llimós, 2019).

L'estudi sobre Vox i Instagram d'Aladro Vico i Requeijo Rey (2020, p.222) conclou que Vox mostra un nou estil comunicatiu a la política espanyola, amb elements i eines pròpies de la "mentalitat grupal tancada": Vox parteix de la legalitat democràtica per posicionar-se en contra, rebutjant els principals

discursos de la política democràtica espanyola. Aquesta barreja és clau al seu èxit a Instagram, el que resulta especialment preocupant quan veiem que Vox és el partit espanyol amb més seguidors en aquesta xarxa. Segons els autors: "porten a les xarxes socials del segle XXI estratègies i llenguatges de temps llunyans" (ibíd.).

Es presenten molts desafiaments en quant al discurs d'odi a Internet. El primer sense dubte, rau en considerar el discurs d'odi *online* un fenomen a part del discurs d'odi, el que Jurgenson anomena "fal·làcia del dualisme digital" que separa enganyosament el món virtual del real. Si bé els trols són actius únicament *online*, aquest no és el cas de l'extrema dreta, que actua en el món *offline* i doncs, les conseqüències violentes del seu odi no poden ser menystingudes. Per posar un exemple, el 2016, en Jordi Ballart, l'alcalde de Terrassa, arran de la seva decisió de canviar el nom d'un carrer dedicat a un membre de la Divisió Blava, va rebre amenaces homòfobes -entre les que es trobaven amenaces de mort- de persones vinculades a l'extrema dreta local a través de Twitter i Facebook (Jané, 2016).

La presència del discurs d'odi en línia és molt forta i, a falta de dades que ens remetin pròpiament a aquesta realitat, podem referir-nos als delictes d'odi comesos a Internet i a les xarxes socials al 2019, entre els que s'engloba el discurs d'odi. Segons les dades del Ministeri de l'Interior, dels 204 fets coneguts un 54,9% dels delictes d'odi es realitzaven a través d'Internet i un 17,2% a les xarxes socials (2019, p. 32). Tenint en compte, per afegiment, la infradenúncia del discurs d'odi constitutiu de delictes d'odi online, trobem una manca d'acció a l'alçada de la gravetat de la propagació i normalització d'aquest fenomen.

3.2.2 Mitjans de comunicació

En relació amb els mitjans de comunicació convencionals, si bé poden generar discursos d'odi de

forma directa, la tendència que hem vist els últims anys s'ha caracteritzat per la ingenuïtat o irresponsabilitat de la premsa, la ràdio i la televisió en la reproducció no crítica de discursos d'odi per part de l'extrema dreta. És a dir, els mitjans de comunicació de masses s'han convertit en un altaveu de l'extrema dreta i el seu discurs d'odi.

En aquest sentit és rellevant el cas de Vox i Twitter, mitjà que els permet "marcar l'agenda política, incloure discursos i posar sobre la taula els temes sobre els quals s'ha de parlar" (Llimós, 2019). L'èxit de Vox "incendiant Twitter" té com a conseqüència que els mitjans de comunicació convencionals, que potser inicialment evitarien parlar-ne per qüestions ètiques, acabin fent-se ressò i recollint els seus temes i debats.

En definitiva, cal reconèixer la influència social i política dels mitjans de comunicació en la modulació de l'opinió pública. En quant al discurs d'odi de l'extrema dreta:

És particularment rellevant la seva contribució a crear un clima social propici a aquest tipus de discurs, principalment a través de la seva facultat per configurar l'agenda pública (què és notícia) i per generar, normalitzar o reafirmar estereotips i prejudicis amb el tractament que fan de la diversitat (Ajuntament de Barcelona, sense data).

3.3. Principal *target population*

Per tal de parlar de la *target population* del discurs d'odi, cal començar tenint en compte que el focus de qualsevol anàlisi en matèria de discurs d'odi hauria de posar en el centre el *hate speaker* i les circumstàncies que permeten i legitimen el seu discurs d'odi. L'extrema dreta dona significat i activa una sèrie de diferències construïdes que situen a grups socials

històricament discriminats en posicions de subalternitat, en una relació dialèctica subordinada respecte la seva posició de superioritat, sovint hegemònica en el seu context social. Aquesta perspectiva pretén trencar amb l'essencialisme -biològic o cultural- del marc conceptual que sovint articula les comprensions més institucionals del discurs d'odi de l'extrema dreta i que, amb massa freqüència, és cooptat ingènuament per la mateixa crítica. El focus ha de romandre en el *hate speaker*, per tal de no legitimar el marc d'anàlisi de l'extrema dreta i córrer el risc de responsabilitzar a la *target population* de la seva pròpia discriminació. Això no implica en cap cas passar per alt els efectes i les dimensions que té el discurs d'odi per la *target population*, de fet una perspectiva victimològica és imprescindible per fer una radiografia menys esbiaixada i més precisa dels processos de victimització que engega el *hate speaker* amb el seu discurs d'odi. En el cas de Vox, és destacable l'ús d'un discurs negacionista contra els drets de les persones LGTB+, la violència masclista, els drets de les persones migrades i la crisi climàtica (Moreno, 2019), dirigint gran part del discurs d'odi cap a les dones i les feministes, les persones migrades i/o racialitzades i les persones LGTBI+.

3.3.1 Dones

L'auge de l'extrema dreta és una amenaça pels drets humans i concretament pels drets de les dones. Si una cosa s'ha demostrat durant aquests últims anys és que totes les consecucions de drets que pensàvem inalterables són en realitat més fràgils del que pensem: la prevalença i auge del discurs d'odi sexista n'és un exemple. Kapur troba que les regulacions al voltant del discurs d'odi masclista estan dissenyades institucionalment de manera que eventualment es reforcen les morals sexuals tradicionals i conservadores (1996, p. 26), el que impedeix una subversió profunda del sistema sexe/gènere que genera la discriminació en primera instància. Aquesta

debilitat intrínseca de moltes regulacions en torn les dones és explotada a l'actualitat per una extrema dreta que té cada vegada més poder i representació institucional. Vox expressa missatges masclistes contra les dones i els feminismes quan parla de "jihadisme de gènere" (El Confidencial, 2018), de treure l'avortament de la sanitat pública o de derogar la llei de violència masclista. Particularment, la negació de la violència masclista és un pilar del partit d'extrema dreta i que acostuma a expressar en forma de discurs d'odi. Les associacions feministes alerten de l'escalada de feminicidis del 2018 al 2019 coincidint amb l'entrada de Vox a les administracions, que consideren que està encoratjant aquest tipus d'accions. Segons les últimes dades del 2019, es van registrar a Espanya 1.706 delictes i incidents d'odi, dels quals 69 eren per discriminació per sexe o gènere (Ministerio del Interior, 2019, p. 39).

Així, el negacionisme de Vox i el discurs d'odi versat sobretot contra les feministes pot legitimar i incitar l'ús de la violència contra tot el col·lectiu de dones. Això en una situació pandèmica on moltes dones tenen més difícil que mai allunyar-se del seu agressor, com demostra el creixement sobtat de trucades al 016 durant els mesos de confinament domiciliari (Araque Conde, 2021).

El discurs d'odi sexista té com a principal canal de difusió Internet i les xarxes socials. Un estudi del *think tank* Demos sobre misogínia assenyalava que cada deu segons algú insulta en anglès amb la paraula "puta" a una dona a Twitter (Sigma Dos, 2021, p. 101). De fet, Twitter és la xarxa social on es troben la majoria de paraules clau vinculades al sexisme (ibíd.).

Segons una investigació d'Amnistia Internacional a partir d'enquestes en vuit països, a Espanya un 19% de dones han patit abusos a la xarxa com a mínim una vegada. El tipus d'abús va ser qualificat com a misogin o sexista pel 49% de les dones de l'Estat espanyol. La FAD assenyalava que el discurs d'odi

sexista s'activa a partir de diversos motius: (1) el gènere, per forçar els rols i estereotips de gènere; (2) el cos i l'aspecte, contra aquelles formes que surten de la normativitat; i (3) moviments o activisme feminista o LGTBI+, contra els discursos que intenten transformar el sistema patriarcal (Sigma Dos, 2021).

Entre els efectes individuals que pateixen les dones, trobem ansietat, estrès, autocensura o por per la seva integritat física. Es torna a trencar així la divisió virtualitat/realitat. De fet, un 26% de les dones enquestades deien haver patit divulgació de dades personals -pràctica coneguda com *doxing*- i un 59% va relatar que els abusos venien de part de persones desconegudes (Borraz, 2017). En aquest sentit, la conversa sexista la generen homes i hi reaccionen sobretot homes, atès que el 79% de les publicacions van ser fetes -i retuitejades o compartides- per homes (Sigma Dos, 2021, p. 101).

Aquests són només alguns elements que proven que el discurs d'odi sexista preval i és més abasiu que mai, tot i que les dades oficials ens poden donar una visió lleugerament distorsionada de la realitat. D'una banda, la infradenúncia del discurs d'odi sexista persisteix per diverses causes, com no tenir suficient informació o tenir por a ser jutjada o menystinguda. En general, hi ha molts factors que formen part de la violència institucional que s'exerceix contra les dones quan accedeixen al servei de denúncia. D'altra banda, la sentència del Tribunal Suprem en referència al "cas dels tuits" demostra un cop de força penal -com a exemple de populisme penal- que no forma part d'una estratègia integral més àmplia per aturar i contrarestar el discurs d'odi en línia.

3.3.2 Migrants, refugiats i/o persones racialitzades

Malgrat que la major part de la normativa internacional i europea entorn el discurs d'odi sembla enfocar-se primordialment a temes de racisme i

xenofòbia, aquest pla formal -amb totes les seves mancances- dista força de la realitat, amb episodis de racisme i xenofòbia accentuats ressorgint periòdicament. A l'actualitat, les crisis econòmiques, l'atur, la reducció de les garanties socials, les migracions i els fluxos de refugiats a causa de conflictes, degradació mediambiental i pobresa en diverses àrees geopolítiques han justificat noves onades de racisme als països de destinació (Prism, 2015, p. 18). A Espanya particularment, la crisi econòmica no ha comportat únicament una crisi social, sinó que ha anat acompanyada d'una crisi de valors que ha fet augmentar el racisme i la xenofòbia i, des dels moviments i partits d'extrema dreta, s'han difós discursos xenòfobs i islamòfobs (Bustos Martínez, De Santiago Ortega, Martínez Miró, & Rengifo Hidalgo, 2019, p. 29).

La prevalença del discurs d'odi racista té presència tan institucional com informal i es dissemina per múltiples canals. Cal recordar que Espanya no ha ratificat ni la Convenció per reduir els casos d'apatrídia ni la Convenció internacional sobre la protecció dels drets de tots els treballadors i dels seus familiars. A més, la llei antidiscriminació europea no s'ha transposat completament (Prism, 2015). Aquests dos fets posen sobre la taula la xenofòbia i racisme imperants a l'Estat espanyol, que s'exerceixen a diari especialment a través de les polítiques discriminatòries amb les persones migrades. Segons l'estudi de PRISM de la Comissió Europea, hi ha poca conscienciació de la vasta llei antidiscriminació a Espanya per part dels funcionaris legals, els mitjans de comunicació, els polítics i una gran part de la societat. Així, el discurs públic gestionant pels partits i mitjans de comunicació acostuma a remetre a un "discurs preventiu", i es basa en un ús reiterat d'al·literations discursives a partir de diversos mètodes de desinformació com el sensacionalisme o l'exageració de les xifres. Aquest discurs pot portar fàcilment al discurs d'odi, sobretot tenint en compte que hi ha actors d'extrema dreta

amb poder institucional tractant de virar el discurs públic encara més cap a postures racistes i xenòfobes. La irresponsabilitat dels poders públics i els mitjans ja s'assenyalava al 2013, quan el Relator Especial de la ONU instava al Govern a aturar el discurs d'odi i discurs xenòfob entre polítics, així com a enfortir els mecanismes per prevenir i eliminar aquest tipus de declaracions (Assemblea General de la ONU, 2013). Recordem que Vox encara no havia entrat al Congrés: la situació a l'actualitat és més severa.

El discurs obertament racista i xenòfob de Vox és paradigmàtic de la situació que preveia el Relator Especial de la ONU. A diferència del discurs públic general, des de Vox usen un llenguatge més reivindicatiu -pro seguretat- i discriminatori (Sendra Moreno, 2020, p. 63). El partit d'extrema dreta fa un ús recurrent de discursos islamòfobs, per exemple, descrivint l'arribada de refugiats i migrants com "una invasió programada per organitzacions criminals i governs estrangers còmplices" (Bustos Martínez et al., 2019, p. 39). Aquest tipus de missatges acostuma a complementar-se amb notícies falses i desinformació que difonen a través d'Internet, però també als mitjans de comunicació i a les institucions públiques, manipulant estadístiques i dades oficials.

Durant la campanya del 28-A, quasi 10 milions de ciutadans espanyols van rebre missatges en forma de notícies falses i discursos d'odi per WhatsApp segons un estudi a partir d'una enquesta del moviment Avaaz i la firma Metroscopia recollit a *La Vanguardia*. D'aquests missatges, el 14% eren publicacions antiimmigració. A més un 29.3% dels enquestats deia haver rebut contingut racista (Pardo Torregrosa, 2019). Segons un estudi del *think tank* Demos, es produeixen uns 10.000 tuits diaris amb insults racistes en anglès, això representaria un de cada 15.000 tuits (Sigma Dos, 2021). Encara més preocupants són les dades de PRISM (2015) que assenyalen que els joves musulmans consideren els

missatges islamòfobs una part més de la seva quotidianitat i acostumen a respondre amb passivitat davant el discurs d'odi a Internet.

Els informes anuals per part del Ministeri de l'Interior i del Moviment contra la Intolerància determinen que la major part de discursos d'odi recollits i estudiats tenen una base racista i xenòfoba (Ministerio del Interior, 2019). En aquesta línia, el motiu de discriminació més recurrent pel que les persones han acudit al servei d'atenció a víctimes a Barcelona són el racisme i la xenofòbia, que representa el 33,4% (148 casos) (Ajuntament de Barcelona, 2020).

Aquestes dades serien la punta de l'iceberg d'una realitat més greu, ja que segons la FRA quasi un 80% dels casos d'atacs d'odi racial, entre els que podríem trobar discursos d'odi severos, no es denuncien, per raons molt semblants a les que tenen les dones (represàlies, vergonya, falta de confiança en els cossos de seguretat, etc.).

3.3.3 LGTBI+ i divergents del sistema sexe/gènere

El discurs d'odi contra la població LGTBI+ es dirigeix a persones individuals o a comunitats en general per raó de la seva orientació sexual o identitat de gènere no normatives i freqüentment considerades no naturals, malaltes, desviades, relacionades amb el crim, immorals o desestabilitzant socials. El lent i escàs reconeixement de l'orientació sexual i la identitat i expressió de gènere com a característiques protegides internacionalment segueix sense estar a l'alçada de les diverses tendències d'extrema dreta que posen a les persones LGTBI+ en el punt de mira, un altre cop. El Consell d'Europa, en la seva Recomanació als estats membres sobre les mesures per combatre la discriminació basada en l'orientació sexual o la identitat de gènere, declarava que el discurs d'odi homòfob i transfòbic hauria de ser

“prohibit i públicament descoratjat quan ocorre” (Article 19, 2013, p. 5).

Segons les dades del 2019 en referència als delictes i incidents d'odi registrats a Espanya, dels 1.706 fets registrats, 278 van ser per orientació sexual o identitat de gènere. De fet, el 2019 l'Observatori contra l'Homofòbia (OCH) va registrar 160 incidències, que representa un increment del 41,6% respecte el 2018 (p. 121). En aquesta línia, la ciutat de Barcelona registrava 114 casos (25,7% del total) de persones que al·legaven motius de discriminació per orientació sexual i identitat de gènere a un servei d'atenció a les víctimes a Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 39). Si bé aquest augment pot estar causat pel nombre creixent de persones que decideixen comunicar finalment situacions discriminatòries i/o agressions, tanmateix pot ser causat per un creixement de les conductes discriminatòries. A més d'això, l'European Agency for Fundamental Rights assenyala que l'abast del discurs d'odi i crim d'odi cap a les persones LGBTI+ no està clarament definit, donat que la majoria d'Estats Membres no recullen dades d'aquesta problemàtica (2009). Altrament, les enquestes assenyalen que els discursos d'odi constitutius de delictes passen generalment desapercibuts degut a una infradenúncia sistemàtica que es produeix per diverses raons. Molt sovint té a veure amb la incomoditat de la “sortida de l'armari” forçosa davant les forces i cossos de seguretat i per la manca de legislació que protegeix a aquestes persones i que dificulta que moltes s'identifiquin públicament com LGBTI+ (Salazar Benítez & Giacomelli, 2016).

Val a dir que l'auge de l'extrema dreta és una de les problemàtiques que els participants en l'estudi de l'Observatori contra l'Homofòbia apunten com a causa de l'auge de LGTBI-fòbia, que encoratja aquestes agressions. L'atac vandàlic al centre LGTBI de Barcelona al 2019 amb missatges com “*Estáis muertos*” i simbologia neonazi és identificat per l'OCH

com un exemple de la “persistència del discurs d'odi LGTBI-fòbic i l'exaltació de LGTBI-fòbia” (Observatori Contra l'Homofòbia, 2019, p.78).

De forma més situada, el negacionisme de Vox dels drets de les persones LGTBI+ constitueix un altre pilar en la seva agenda política. El partit assegurava que l'Orgull “impregna el centre de la ciutat d'una pudor insalubre i insuportable”. Aquest missatge, entre d'altres clarament criminalitzadors, han anat escalant en intensitat. Aquí podem trobar dos exemples paradigmàtics que es trobaven en la línia borrosa entre el discurs d'odi dins de la llei i el que incita a la violència -i per tant constitueix un delictes d'odi: primer, quan Vox va sol·licitar llistes amb els noms i cognoms d'activistes LGTBI+ que haguessin participat en formacions a centres educatius de Madrid. En segon lloc, quan a les eleccions del 28-A van animar als seus seguidors a Twitter amb una imatge d'un home enfrontant-se a un exèrcit de símbols, entre els quals hi havia un fantasma amb els colors de la bandera LGTBI+, a més d'un puny feminista o una estelada.

D'aquesta manera, trobem que el discurs d'odi per part de l'extrema dreta a les institucions aviva les agressions de la ultradreta i d'altres col·lectius discriminadors que cada vegada estan més desinhibits als espais públics de la ciutat, com a la via pública, al transport públic o als espais d'oci (Observatori Contra l'Homofòbia, 2019). Finalment són situacions de les que l'agressor acostuma a sortir impune i que cada vegada estan més legitimades pels discursos d'extrema dreta a les institucions.

04

Aportacions des de l'acadèmia en la comprensió del fenomen—

Des de la teoria crítica de la raça (CRT), Mari Matsuda i Charles Lawrence van fer les primeres proposicions entorn la regulació del discurs d'odi racista als EUA i el llibre *Words That Wound* va explicitar les bases d'aquest moviment i la seva teoria del discurs d'odi, que beu de la jurista feminista Catharine MacKinnon i dels Estudis Legals Crítics. Recordem que la figura del *hate speech* es popularitza als anys 1980 alhora que el moviment acadèmic de la CRT comença a problematitzar el discurs d'odi en termes jurídics i a reptar la suposada entrada en conflicte d'aquest discurs amb la Primera esmena de la Constitució en relació amb la llibertat d'expressió. Matsuda va suggerir la creació d'una doctrina legal per tal de limitar el discurs d'odi en aquells casos en que el missatge es dirigís contra grups històricament oprimits i el missatge fos "persecutori, odiós i degradant" (Demaske, 2009). Waldron i Dworkin han treballat extensament els conceptes de "legitimitat" i "dignitat" respectivament en referència al discurs d'odi, fent consideracions molt rellevants per tenir en ment en qualsevol procés de regulació del discurs d'odi (Apelgren, 2019).

Sense intenció d'entrar en les especificitats del context estatunidenc, sí que podríem assenyalar que la seva noció liberal de llibertat d'expressió dificulta en major grau la regulació del discurs d'odi, a diferència d'Europa i Espanya i la seva tradició jurídica diferent. Malgrat això, ambdues han estat molt permeables al discurs liberal de la llibertat d'expressió dels EUA, fet que ens hauria de posar en alerta.

Charles Lawrence ens alerta del perill d'aproximar-se al debat del discurs d'odi racista com confrontat de forma intrínseca a la llibertat d'expressió, ja que pot portar a la idea que el fet enfrontat a la llibertat d'expressió és, en realitat, l'eliminació del racisme. Aquesta conceptualització del debat és cada vegada més present a Europa, com s'assenyalava anteriorment, i presenta el risc de fomentar la causa de l'opressió racial i col·locar a la persona generadora d'odi en una posició d'autoritat moral (Gates, 1994, p. 57).

Ara bé, la CRT no ha arribat al pensament crític entorn la raça i la llei a Europa. Existeixen reticències a emmarcar les qüestions europees en termes de raça, fent ús de conceptualitzacions i implementacions legislatives estretes. Conseqüentment, Europa es presenta, des d'una perspectiva social i legal, com un espai de racisme sense races i sense -o amb molt pocs- racistes. Aquest fet el defineix millor Möschel (2011) com la "ceguesa europea al color/raça", basada en un raonament aparentment neutral del rol de la raça que desatén l'experiència viscuda de les persones racialitzades.

Khan, en el seu estudi de dret comparatiu entre els Estats Units i Europa, proposa una aproximació dual a les regulacions del discurs d'odi, combinant l'interès normatiu en torn del valor del discurs públic i la llibertat d'expressió amb una examinació sensible al context de les situacions a les que aquest discurs pot ser restringit (Khan, 2013, p. 584). Per exemplificar-ho, explica com Twitter va decidir bloquejar a la

ciutadania alemanya l'accés a certs comptes neonazis (ibíd.).

Des dels feminismes, trobem autores que assenyalen que els analistes del discurs que es dediquen a examinar discursos racistes, homòfobs, sexistes o en general, discursos discriminatoris, rarament els identifiquen com a discursos d'odi (Lillian, 2007, p. 732). Tant socialment com a l'acadèmia es sembla pressuposar que l'objectiu final del discurs d'odi sigui necessàriament, l'eliminació -a través de l'assassinat, l'exili o l'apartheid- de la *target population* (ibíd.). És per això que generalment s'aplica el concepte de discurs d'odi a discursos homòfobs i racistes però no existeix un consens -exceptuant algunes formes molt específiques de discurs d'odi com les narratives de violadors i discursos antiavortistes- per anomenar discurs d'odi al discurs sexista, que sembla el més difícil d'identificar. Segons el llibre de referència en discurs d'odi *Hate Speech* de la Rita Kirk Whillock i en David Slayden (1995), hi ha quatre criteris perquè es produeixi el discurs d'odi: inflamar les emocions dels seguidors; denigrar a l'*altre* designat; infringir un dany irreparable o permanent; i conquerir. Lillian utilitza aquests criteris per demostrar com el discurs sexista pot constituir discurs d'odi.

A part de posar sobre la taula la normalització i invisibilitat del discurs sexista, els feminismes i el postestructuralisme han aportat moltes eines que poden ampliar la comprensió d'aquest fenomen. Per començar, el concepte de performativitat, popularitzat al feminisme *mainstream* per Judith Butler ens pot donar claus per entendre la naturalesa construïda de les categories identitàries i els discursos que les generen. Si bé el simple concepte de performativitat ens remet a la capacitat de "fer coses amb les paraules", portat al camp dels discursos i el gènere, se'ns revela com la "pràctica reiterativa i citacional a través de la qual el discurs produeix els efectes que anomena" (Butler, 1999, p. 236). El discurs d'odi, si l'entendem en termes

foucaultians i derridians, es troba inserit en la mecànica de poder que els genera i reproduceix, tenint efectes materials sobre les vides de les persones. El poder articula un discurs particular -en aquest cas l'extrema dreta crea un discurs d'odi- amb efectes reguladors que, a través de règims de veritat defineixen i empenyen imperatius de tot tipus a les pràctiques discursives de les persones.

En aquest marc podem dimensionar amb més precisió l'impacte del discurs d'odi. Si bé els seus efectes podien semblar difusos, ara veiem com el llenguatge i les formes en que el discurs articula un tema en particular (pot ser l'odi per l'Islam, per les dones, les persones trans, etc.) té la capacitat de crear règims de veritat i regular el comportament i les identitats. Aquests règims de veritat, convertits en normes, són especialment estrictes amb aquelles persones que se surten dels paradigmes d'acceptabilitat que construeixen -i que en el discurs imperant d'extrema dreta pot ser qualsevol persona que se surti del paradigma masculista, LGBTI-fòbic, racista, capacitista, xenòfob i classista que proposen.

La performativitat és una cadena de repeticions i auto-referències que ens donen forma a través d'un procés d'interpel·lació (Hatt, 2000), en el moment que l'extrema dreta posa el nom de "blanc" i "negre" no està creant simplement una categoria o etiqueta, estan assegurant una ubicació social pel subjecte al que es refereixen. El llenguatge no és únicament un sistema de representació, més aviat ens permet actuar en el món. La performativitat permet desmuntar la distinció entre *speech* -com una accepció de "discurs"- i acció. Com Brown explica, el *hate speaker* carrega la responsabilitat de transmetre un missatge compost per tots els significats que ha adquirit a partir de les pràctiques d'una societat particular, convertint-se doncs en performativa en la mesura que construeix una realitat social, per això la

paraula "bollera", usada per denigrar les lesbianes, beu d'una realitat social que alhora reproduceix.

En aquesta línia, el concepte d'iterabilitat social és elemental, indicant que els efectes del discurs d'odi no són exclusivament materials i individuals, més aviat són capaços de transgredir el context particular en què s'originen i "insinuar-se" a les relacions socials, conseqüentment contribuint a la seva estructuració basada en la subordinació de subjectes vulnerables. Malgrat l'espiral discursiva de discriminació a la que sembla submergir-nos el discurs d'odi, també trobem que si bé pot ser devastador, pot ser el punt de partida d'un desafiament, possibilitant que es puguin pensar alternatives (Hatt, 2000, p. 140) en termes de contranarratives, per exemple.

Finalment, respecte el *hate speaker* convé subratllar les narratives crítiques en torn de l'extrema dreta i la masculinitat. Aquesta masculinitat no té impacte únicament en el discurs en torn el gènere i la sexualitat, sinó que connecta amb totes les formes d'odi i discriminació que l'extrema dreta defensa. El terme "masculinitats polítiques" s'utilitzaria en aquest cas per conceptualitzar les "formes en que les masculinitats estan construïdes en torn de, adscrites a i/o reclamades per actors polítics" (Greig, 2019). Un estudi d'OXFAM indicava que la qualitat masculinista de l'extrema dreta s'expressa a través de la ira, l'agressió, la dominació de les dones, d'altres homes, de la natura, l'afirmació del lideratge i la violència. La masculinitat de l'extrema dreta sempre s'ha d'entendre en el context de les seves condicions particulars i històries postcoloniales: injustícia econòmica, migracions en massa, fronteres racialitzades i violència racista (ídem, p.28). D'aquesta manera, trobem com els usos polítics de les masculinitats de l'extrema dreta fomenten les jerarquies inherents del nativisme, l'autoritarisme i el populisme. Aquests són elements centrals en la configuració de l'etnonacionalisme de l'extrema dreta. La connexió de la dimensió de raça i gènere és

clau per entendre com la racialització del gènere es troba al centre dels usos polítics de la masculinitat de l'extrema dreta.

05

Bones pràctiques institucionals—

5.1. Estratègia Antirumors

L'Estratègia BCN Antirumors va néixer al 2010, com una mesura més dins del marc del Pla BCN Interculturalitat impulsat per l'Ajuntament. Des d'aleshores, ha anat creixent i diversificant-se notablement, en part degut a la demanda externa per la bona acollida, així com per l'expectació i repercussió creada pels mitjans de comunicació (Hernández Carr, p. 12).

Es defineix com una "estratègia comunicativa de sensibilització i formació que té com a objectiu generar eines i recursos per desmuntar rumors i estereotips que dificulten el procés intercultural". D'aquesta forma s'articulen a través de quatre eixos que molt sovint se solapen entre ells: (1) participació -a través de la Xarxa BCN Antirumors i els Agents Antirumors en Acció; (2) formació -a través del curs d'Agents Antirumors; (3) sensibilització -a través del Catàleg d'Activitats Antirumors; (4) comunicació - amb la difusió de les accions i campanyes Antirumors. La Xarxa BCN Antirumors és potser la peça més rellevant, amb prop de 1.000 membres, entre persones individuals, entitats i associacions. La seva tasca consisteix en desmuntar els rumors, prejudicis i estereotips sobre la diversitat cultural a Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2015, p. 5). Aquests rumors, basats en prejudicis i estereotips són la forma d'expressar la por o recança pel desconeixement de l'altre. L'objectiu és afavorir una convivència intercultural, cohesionada, lliure de rumors, prejudicis i estereotips.

De forma general, l'Estratègia Antirumors -que passa a ser la Xarxa BCN Antirumors segons l'últim Pla d'Acció- ha tingut èxit en la seva tasca, segons les últimes dades del 2013, la Xarxa disposa d'entitats amb una gran voluntat de treballar aquesta temàtica, inclús aquelles que hi estarien més allunyades. Convé destacar la voluntat de l'Ajuntament d'aliar-se amb aquestes entitats per maximitzar les oportunitats d'èxit. No obstant, existeix un desequilibri entre les entitats degut al seu grau de professionalització divers i respecte les persones individuals. El Pla d'Acció 2016-2020 sembla dirigir-se a aquest últim fenomen, donant opcions diferents a les persones individuals per participar a la Xarxa i donant més importància a la seva activitat més popular, la Formació Antirumors -tot i que el vincle posterior amb els seus membres sembla debilitar-se (íd.). Anàlogament, l'estratègia ha tingut impacte intern a les entitats, que han afegit aquesta temàtica a les seves agendes i, pel que fa a l'impacte extern, aquest va més enllà dels cercles ja sensibilitzats. Les eines més útils són el catàleg d'activitats i la pàgina web de l'Estratègia. Amb el pla 2016-2020 es constata la voluntat, d'una banda, de reforçar l'estructura de la Xarxa i de l'altra, de connectar adequadament les accions als objectius, donat que amb anterioritat s'havia generat confusió pel caràcter tan obert de la Xarxa.

5.2. Observatori PROXI

El "Projecte Online contra la Xenofòbia i la Intolerància als Mitjans digitals" (PROXI) el promou l'Institut de

Drets Humans de Catalunya amb United Explanations i la Plataforma d'ONGs d'Acció Social, a través del finançament d'EEA Grants i que va desenvolupar la seva activitat fins al 2015. No obstant, segueix sent possible descarregar-se el software *Proxi Comment Analyzer* que van desenvolupar pel projecte, per tal que altres persones individuals o entitats en facin ús lliure.

L'objectiu d'aquesta iniciativa és lluitar contra el discurs d'odi a Internet -que prolifera a l'espai *online*- a partir de la identificació, anàlisi i denúncia d'expressions racistes i xenòfobes als fils de comentaris dels mitjans digitals. L'Observatori PROXI té dos objectius: (1) monitorar i analitzar el discurs d'odi als comentaris dels mitjans digitals; i (2) realitzar intervencions directes per contrarestar els missatges de ciberodi presentant un discurs alternatiu basat en els drets humans. La seva línia d'actuació es resumiria en: identificar i analitzar, contra argumentar i prevenir -a través de formació al jovent- (Lores & Migallón, 2017).

El grup objecte d'estudi era la població migrada i la població gitana, que en el context de crisi econòmica eren -i són- percebuts com potencials competidors pels recursos de l'Estat del Benestar i doncs, pateixen atacs i discriminació. Els mitjans en els quals se centraven eren els 3 més llegits a l'Estat: *El País*, *El Mundo* i *20 Minutos*. La categorització dels comentaris es dividia en 5 grups depenent de la intensitat del discurs d'odi: odi, estereotip, prejudici, rumor, argument trampa i argument antiimmigració/antigitano de baixa intensitat (PROXI, 2015).

En total, es van analitzar 4.777 comentaris a banda de 400 notícies sobre immigració i gitanos entre el novembre del 2014 i el juliol del 2015 (PROXI, sense data). Aquest monitoratge ha trobat que en torn el 60% de les intervencions dels usuaris poden ser qualificades d'intolerants, gràcies a la rigorosa

categorització s'ha demostrat per exemple que el recurs més utilitzat contra els gitanos són els estereotips. Les seves 500 intervencions han consistit principalment en comentaris antirumor, pedagògics i de sensibilització i a partir dels quals s'ha desenvolupat un banc de contrargumentacions. A més, s'han realitzat articles, infografies, cursos i la incitativa #ActúaConProxi; totes aquestes accions han tingut una gran repercussió i han comptat amb la participació de la societat civil. Si bé al finalitzar el projecte el nivell de comentaris intolerants s'havia mantingut, no vol dir que les intervencions als fòrums de PROXI no hagin tingut un impacte positiu. Cal ressaltar que l'objectiu era la potencial audiència de lectors mitjans ambivalents que són eminentment passius als fòrums de participació i aquest sector sembla que hauria rebut la informació de PROXI. Igualment s'ha demostrat que el discurs alternatiu té un clar efecte condicionant el debat en termes positius (PROXI, 2015).

5.3. No Hate Speech Movement

La campanya "No Hate Speech Movement" és una campanya pel jovent promoguda pel Departament de Joventut del Consell d'Europa, que busca mobilitzar a persones joves per tal que debatin i actuïn conjuntament en combatre el discurs d'odi i promoure els drets humans *online*. Va començar al març del 2013 i a través de campanyes locals i nacionals s'ha instaurat a 45 països (Council of Europe, sense data). Degut al seu èxit es va ampliar oficialment fins al 2017, clausurant-se a la conferència final d'avaluació a Estrasburg on es van elaborar diverses recomanacions pel Consell d'Europa (Institut de Drets Humans de Catalunya, 2018). No obstant, aquesta campanya segueix de manera descentralitzada amb campanyes nacionals i l'activitat de ciberactivistes i organitzacions diverses que posen el focus a l'educació en drets humans i la sensibilització (Aviñoa Ordóñez, sense data).

A l'Estat espanyol, l'Institut de la Joventut (Injuve) va encarregar-se de desenvolupar aquesta campanya fins al 2017, quan es va donar per finalitzada. Segons aquest organisme, els recursos d'aquesta campanya se segueixen utilitzant en la tasca de l'Injuve contra el discurs d'odi, la discriminació i el radicalisme a través de l'educació en drets humans i tolerància (Injuve, 2019). Amb tot això, es continua articulant una xarxa amb les iniciatives de No Hate Speech a Europa, a través de comitès i grups de recolzament que encara segueixen actius. De forma més específica, s'està fent treball de difusió a través de les xarxes socials i s'estan traduint materials i documents oficials, com el manual *We CAN!*, sobre com generar contranarratives i narratives alternatives al discurs d'odi, així com reforçar l'àmbit de la formació.

Les accions que s'hi inclouen passaven per involucrar "organismes responsables de política de joventut, organismes públics, centres educatius i d'informació juvenil, professionals que treballen amb joves, associacions juvenils, ONGs, experts en Internet, investigadors, membres de la universitat, empreses, activistes individuals joves o no joves, etc." (Injuve, 2019). Així, qualsevol individu o entitat podia unir-se a la iniciativa. Un dels punts forts de No Hate Speech és el fet de fomentar que les persones joves fossin cocreadores de la mateixa campanya, a través de la seva participació directa i coordinant la campanya (Aviñoa Ordóñez, sense data) amb el suport de les institucions de joventut governamentals.

Entre els èxits de la campanya, es troba principalment haver conscienciat sobre els riscos del discurs d'odi, format a milers d'educadors en aquesta temàtica, organitzar "dies d'acció" per mobilitzar-se per objectius concrets del discurs d'odi poc visibles, donar un impuls a l'alfabetització mediàtica, entre d'altres accions que han format part de la primera campanya internacional en relació amb el discurs d'odi (No Hate Speech Movement, 2018).

5.4. Somos Más

La campanya "Somos Más, contra el odio y el radicalismo" es va iniciar al 2018 amb la col·laboració de YouTube amb el Govern d'Espanya i diverses ONGs (Red-Aware, FeSP-UGT a través de l'Aula Intercultural i ONG Jóvenes y Desarrollo) i ha estat finançada per Google.org. L'objectiu principal d'aquesta iniciativa és prevenir i sensibilitzar sobre el discurs d'odi i la radicalització violenta (Lores & Migallón, 2017) especialment a les xarxes socials, així com "promoure una major tolerància, respecte i integració *online*" (Somos Más, sense data).

Somos Más es divideix en dos eixos de treball principals: (1) formació, amb tallers dirigits a més de 28.000 alumnes de tot l'Estat, que inclouen material didàctic i jocs de rol i (2) sensibilització, amb campanyes de comunicació que inclouen col·laboracions amb creadors de YouTube que amplifiquen els missatges. A cada edició hi participen 8 ambaixadors que creen contingut divers a YouTube: la idea és arribar a sectors de la població jove amb interessos molt diferents. En efecte, aquesta campanya es dirigeix a joves d'entre 14 i 20 anys, però a partir dels materials en línia s'espera arribar a les famílies, escoles i altres actors clau de l'àmbit educatiu (Somos Más, sense data). De fet, es dona suport a les famílies i monitors i monitores de lleure perquè utilitzin el material formatiu de la seva pàgina web amb diferents graus de participació i dificultat. Existeixen guies per l'educació en l'ús segur d'Internet, jocs i inclús concursos per tal d'involucrar a la societat civil en el seu conjunt. La participació en totes aquestes activitats ha sigut notablement alta, per exemple en l'últim concurs de vídeo es van presentar més de 1.000 propostes (Tardón, 2021).

El gener del 2019 es van presentar els resultats de la primera edició que van ser molt positius i, a dia d'avui, ja s'ha aconseguit fer formacions a 60.000 persones d'entre 14 i 18 anys en el primer eix del treball, en

quant al segon, s'han aconseguit més de 744.000 interaccions a mitjans socials i 10.000 usuaris s'han unit a les xarxes socials. També cal subratllar que tant les organitzacions com els creadors de YouTube que han estat implicats a la iniciativa es mostren satisfetes amb els resultats obtinguts fins ara i es mantenen fermes en la seva voluntat de seguir expandint el projecte per l'Estat espanyol (Sánchez, 2019).

5.5. Projecte Prisma - Navas en Acció

El "Projecte Prisma – Navas en Acció: transformant la mirada cap a la diversitat a través dels joves" és una iniciativa psicosocial en el marc del Pla comunitari de Navas, que es va desenvolupar en dos edicions durant el 2017 i el 2018 al barri de Navas a Barcelona per part de El Parlante, PDC Navas, Plataforma Social Salesians Sant Jordi-PES Navas i la col·laboració del Centre Cívic Navas, a més ha comptat amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona, dins de l'esfera de #BCN vs. Odi.

Aquest projecte es presentava amb el potencial de crear un espai de comunicació i participació per donar visibilitat als interessos, necessitats i inquietuds que preocupen a la gent jovent del barri. L'objectiu d'aquest espai seria enfortir el vincle de la joventut amb les altres persones de la seva comunitat. La població a la que es destina són joves d'entre 16 i 20 anys -malgrat que a la primera edició es va incloure un grup de 14 anys- que visquin o facin vida al barri de Navas. En total, 20 joves s'han beneficiat directament i 160 persones indirectament, segons Prisma.

A través de l'ús de diferents dinàmiques participatives, els i les joves posen sobre la taula la diversitat del barri de Navas i els seus interessos i preocupacions associats a la seva vida al barri. A partir d'aquest treball es detecta que els participants senten que se'ls associa un imaginari negatiu que

afecta la seva vida quotidiana a Navas. Aquest imaginari està travessat pel racisme, la islamofòbia, el masclisme i el classisme, tot sovint en forma de discurs d'odi, rumors i estereotips que marquen a aquestes persones (Ajuntament de Barcelona, sense data).

Algunes de les metodologies que el projecte explora a les seves sessions són la crítica mediàtica, dinàmiques de cohesió, teatre de les oprimides, debats, improvisacions, etc. No obstant, és a través de la càmera que es realitza el producte final en forma de projecte audiovisual de cocreació per promoure "l'acció comunitària a través de la trobada, el debat i el diàleg col·lectiu" i que en definitiva serveix com a eina de sensibilització comunitària (Projecte Prisma, sense data). A la primera edició, es va crear el vídeo "El dia que m'acceptis" que a través de la interpretació dels mateixos participants, tractava la islamofòbia i el masclisme a l'espai públic i a les relacions interpersonals a partir del personatge d'una noia musulmana amb vel que es assetjada al carrer. A la segona edició es produeix el vídeo "Antena Navas" com a recull de notícies que inclou un curtmetratge i un reportatge i que obre el debat de l'amor romàntic, per exemple (Projecte Prisma, sense data).

Segons els organitzadors, aquesta obertura cap al barri i treball en equip fomenta l'autonomia, l'empoderament i el compromís per una tasca conjunta en formar part d'una comunitat. S'assenyala doncs, la promoció de l'acció comunitària i l'autoconeixement com dos resultats d'aquesta iniciativa (Betevé, 2018). El fet que es realitzi en l'àmbit del barri és clau tant en la metodologia, com en els resultats obtinguts i indica la importància de treballar aquests temes des de la vida quotidiana, que és l'espai des d'on la societat civil pot desarticlar els discursos d'odi.

5.6. Informe de l'Observatori de les Discriminacions a Barcelona 2019

L'*Informe de l'Observatori de les Discriminacions a Barcelona 2019* és un informe publicat a l'abril del 2020 i redactat pel Centre de Recursos en Drets Humans de l'Oficina per la No Discriminació de l'Ajuntament de Barcelona amb les dades i la col·laboració de les divuit entitats que conformen la Taula d'Entitats amb Servei d'Atenció a Víctimes de Discriminació, com l'Oficina per la No Discriminació, Irídia o l'Associació Catalana per a la Defensa dels Drets Humans. L'objectiu de l'informe és "fer una aproximació [...] a les situacions de discriminació que s'han donat a la ciutat per poder desenvolupar estratègies per fer-hi front" (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 5). Per aquesta raó participen les entitats amb servei d'atenció a víctimes de discriminació, donat que són els actors que estan articulant respostes a la discriminació a nivell de ciutat. Marc Serra Solé, regidor de Drets de Ciutadania i Participació, considera l'informe una combinació de "rigor en l'atenció, la documentació i la denúncia dels casos, amb la proximitat i l'acompanyament a les persones que els han patit" (ibíd.). De fet, aquest informe neix de la necessitat detectada per la Taula d'elaborar un document anual que mostrés les problemàtiques de discriminació a la ciutat recollint les dades respecte a les situacions de discriminació i que alhora inclogués les accions i estratègies que s'han emprat i els reptes que plantegen. L'informe s'ha elaborat a partir dels grups focals amb persones de les entitats i persones afectades per la discriminació que han reflexionat sobre la compilació de dades i dissenyat les recomanacions.

L'informe considera el discurs d'odi una subcategoria de discriminació directa que ha afectat en un 2% als usuaris dels serveis d'atenció a les víctimes, per sota dels comportaments abusius (29%) o el tracte

diferenciat (35%). No obstant, la majoria de vegades el discurs d'odi forma part d'altres tipus de discriminacions i les línies divisòries entre elles són borroses. Per tal de fer-li front, s'han realitzat, entre altres accions, formacions a la Guàrdia Urbana per combatre el discurs d'odi. Arrel de l'ordenança municipal de convivència de 2006, l'Ajuntament té capacitat sancionadora en aquesta matèria, el que ha fet multiplicar les sancions administratives per discriminació i possible delictes d'odi, fet que s'assenyala a l'informe com a bona pràctica. També assenyalen l'aparició de grups i discursos d'extrema dreta amb força visibilitat que estan normalitzant discursos d'odi i en conseqüència, legitimant situacions discriminatòries.

La infradenúncia persisteix i s'associa a la normalitat amb què es consideren les conductes discriminatòries, a la falta de confiança en l'efectivitat de denunciar i a la vulnerabilització de moltes víctimes. El racisme i la xenofòbia segueixen representant els motius majoritaris de discriminació a la ciutat (33% de 411 casos), seguits per la LGTBI-fòbia (25%) (íd., p.39). Els particulars i les entitats privades o empreses segueixen sent els principals responsables de la discriminació (íd. p. 40). L'informe finalitza amb les conclusions a partir d'aquest anàlisi quantitatiu i qualitatiu i exposa les línies d'actuació de les entitats i l'Oficina per la No Discriminació (OND) a més de recomanacions per seguir lluitant contra les discriminacions a Barcelona. En aquest sentit, s'indica la importància d'utilitzar una perspectiva interseccional en l'anàlisi dels mecanismes que promouen la discriminació a Barcelona i es destaca l'eina de la geògrafa feminista Rodó de Zárate, els *Relief Maps* (íd., p. 25).

06

Bones pràctiques d'organitzacions de la societat civil—

6.1. Save a Hater

“Save a Hater” és una iniciativa d'Accem en el marc del projecte de sensibilització SiembraRED finançat pel Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat que va començar al 2018 i ara es troba en la seva segona edició. L'objectiu és la defensa dels drets fonamentals i l'atenció i l'acompanyament a persones en situació o risc d'exclusió social.

ACCEM és una organització sense ànim de lucre, apartidista i aconfessional que “treballa per millorar les condicions de vida de persones en situació de vulnerabilitat” (Accem, 2020). El projecte SiembraRED tracta de cobrir la necessitat de lluitar contra la inseguretat generada a l'àmbit *online*, sensibilitzant a la societat per prevenir conductes i actituds misògines, discriminatòries, violentes i intolerants a les xarxes socials i aplicacions de missatgeria instantània. L'objectiu és generar consciència crítica entre la ciutadania, promoure la reflexió en torn com fem ús de les xarxes socials, la lluita contra la discriminació i ajudar a evitar i contrarestar conductes potencialment violentes. Així, el focus és la sensibilització social a nivell estatal.

L'aproximació és innovadora en molts sentits, donat que l'objecte de la incitava és la figura del “*hater*”, entès com persones que voluntàriament decideixen trencar la convivència i la cohesió social compartint i generant missatges d'odi fins a convertir-se en un grup d'autoexclusió. “Save a Hater” intenta “salvar” a

tots aquests *haters*, ajudant-los a “sortir del seu forat” i reintegrant-los a la societat (id.).

Disposen d'un manual per treballar les contranarratives en diferent àmbits, especialment en relació a la polarització, el ciberodi i la misoginia a les xarxes. No obstant, els objectius d'Accem s'amplien a la islamofòbia, LGTBI-fòbia, racisme i xenofòbia, aporofòbia, gordofòbia i altres odis que s'expressen en forma de notícies falses i desinformació. D'altra banda, compten amb eines *online* molt diverses perquè totes les persones puguin ser participants. Igualment, es realitzen tallers *online* sobre notícies falses i polarització a les xarxes, però també hi ha vídeos, mems i vinyetes, *stickers* i dos activitats “detectius en xarxes”, una espècie de bingo per comprovar si una notícia és falsa o certa, i “el contestador”, que són respostes ràpides a missatges discriminadors o discurs d'odi. Així, veiem que hi ha moltes eines de fàcil utilització per part de les persones més joves, com els mems, els vídeos o els *stickers*, i de fàcil difusió per tal que arribin a diversos àmbits.

6.2. No More Haters

Fent front també a la proliferació dels missatges d'odi en el discurs *online*, especialment entre els més joves, neix el projecte “No More Haters” al 2020, de la Fad i Maldita.es amb el suport de Google.org. Maldita.es és un mitjà sense ànim de lucre que té per finalitat dotar a la ciutadania d'eines contra la desinformació i la Fad és una institució privada sense ànim de lucre que

treballa per aconseguir el ple desenvolupament de joventut des de totes les àrees que afecten al seu benestar (educació, tecnologia, equitat de gènere, ocupabilitat, etc.). L'objectiu del projecte és arribar a 35.000 adolescents d'entre 14 i 29 anys amb l'objectiu de conscienciar-los sobre la importància de generar discursos amb responsabilitat i lliures d'odi, fonamentats en la inclusió i en el respecte (No more haters, sense data).

La iniciativa s'enceta amb una investigació sociològica "Romper cadenas de odio, tejer redes de apoyo: los y las jóvenes ante los discursos del odio" a mode de diagnòstic de la situació i que posa el focus en entendre les actituds i postures de joves i adolescents davant aquest tipus de contingut. Aquesta investigació l'han dut a terme el Centre Reina Sofia sobre Adolescència i Joventut i la Fad i està basada principalment en entrevistes amb experts i grups *online* d'adolescents i joves.

En general, es destaca la necessitat de categoritzar i aclarir idees en relació amb el discurs d'odi. A més, sent conscients de l'espai de transformació social que pot suposar Internet, tracten el tema de l' "educació sentimental tecnològica" de manera que "saber fer ús" d'Internet no recaigui únicament en qüestions com la privacitat i la seguretat. També es demanda que l'odi institucionalitzat sigui contestat per una prevenció i una tutela institucionalitzades ja que veuen com un perill la normalització. D'altra banda, es parla de com en trencar la integració entre allò *online* i *offline* els discursos d'odi s'instal·len en el pla teòric de la irrealitat i com això pot ser potencialment invisibilitzant per a moltes víctimes. També es conclou que tota persona que participa a Internet pot ser emissora d'odi i que es presenten moltes dificultats per regular i controlar el discurs d'odi (Megías, et al., 2021). Aquesta investigació ha sigut rellevant en molts àmbits de la recerca del discurs d'odi, a més d'haver tingut un impacte

transversal en totes les accions de sensibilització que la segueixen.

Dins del marc del projecte s'ha llançat una aplicació i joc web dirigida als joves per ensenyar-los a identificar i combatre els discursos d'odi, superar prejudicis i estereotips, fomentar el diàleg intercultural i donar eines de pensament crític per les interaccions *online* (Maldita.es, 2021). A més, s'ha desenvolupat una guia docent per identificar el discurs d'odi a les aules i una campanya de sensibilització a través de xarxes socials (Europa Press, 2020). Així, es fa palesa la voluntat de fer el projecte transversal a diverses àrees de la vida dels joves, sempre amb la idea de sobrepassar els límits de l'escola i fomentar la generació de subjectes actius en la lluita contra el discurs d'odi, atès que segons la investigació la majoria no saben identificar-lo.

6.3. Mèdia.cat

Mèdia.cat és un observatori crític dels mitjans creat pel Grup de Periodistes Ramon Barnils, com a part de la seva tasca de "difusió i defensa d'un periodisme rigorós, crític, fet i pensat des del Paísos Catalans" (Grup de periodistes Ramon Barnils, sense data) que es creà al 2001. Compten amb el suport de la Fundació Catalunya i la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona i diverses universitats catalanes.

La principal tasca de Mèdia.cat és la investigació i, en menys mesura, la difusió. De fet, el ritme de publicació d'informes sobre el discurs d'odi, notícies i articles de reflexió és força alt. En aquest sentit, Mèdia.cat publica anualment des del 2011 l' *Anuari dels Silencis Mediàtics* que assenyala els temes que s'han silenciats des dels mitjans de comunicació mentre fa un anàlisi dels principals "sorolls" informatius (Mèdia.cat, sense data) -o el que és el mateix, aquelles qüestions que han marcat l'agenda mediàtica. En aquest sentit, han dut a terme tres observatoris en torn del discurs d'odi

als mitjans de comunicació amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona. L'objectiu d'aquestes iniciatives és analitzar el rol dels mitjans de comunicació en el foment del discurs d'odi cap als col·lectius afectats per l'antigitanisme, l'aporofòbia, la islamofòbia, el racisme, la xenofòbia o la catalanofòbia, això com detectar bones pràctiques en el tracte a la diversitat. Per afegiment, al seu web fan un recull de diversos recursos, com manuals, guies i decàlegs de diferents organismes i entitats per comunicar de forma no discriminatòria. Entre les bones pràctiques que detecten als mitjans contra el discurs d'odi, destaquen: evitar normalitzar la pèrdua de drets, no criminalitzar ni deshumanitzar els joves, posar els drets dels col·lectius al centre, qüestionar les dades oficials, contextualitzar els processos judicials i fer visibles les vulneracions de drets (Observatori d'Actualitat del Discurs Discriminatori als Mitjans, 2019). A més, han realitzat recomanacions pels mitjans, estratègies discursives per eixos de discriminació i claus per evitar-ho (Observatori del Discurs Discriminatori als Mitjans, sense data). Per últim, també llancen campanyes de difusió com "Gat per llebre", que són una sèrie de vídeos per potenciar una mirada crítica cap als mitjans de comunicació. Aquests vídeos pretenen arribar a un públic ampli i jove i van ser difosos a YouTube amb la intenció que institucions i altres entitats els utilitzin per treballar aquesta temàtica a diversos espais.

6.4. Síndrome del Pero

El projecte "Síndrome del Pero" és una iniciativa llançada a l'abril del 2019 -i encara activa- per la Federació Estatal de Lesbianas, Gais, Trans i Bisexuals (FELGTB) amb la intenció de combatre amb contranarratives el discurs d'odi contra el col·lectiu LGTBI+ que els últims anys ha tornat a agafar força a la societat espanyola. Així, la FELGTB tracta de demostrar la gravetat d'aquests discursos i la determinació d'aturar-los d'arrel. La FELGTB és una

ONG amb presència a tot el territori de l'Estat espanyol que conglomera 55 entitats LGTB i que és un referent al país per la diversitat afectivosexual, familiar i de gènere de l'Estat durant 25 anys (FELGTB, sense data).

Amb l'auge de l'extrema dreta i el seu discurs discriminatori i complex, amb moltes contradiccions, s'ha detectat que cada vegada hi ha més persones que sense adonar-se'n poden estar repetint aquest discurs d'odi en forma de limitacions de drets de les persones LGTBI+. L'objectiu és que les persones disposin d'arguments convincents i clars per rebatre aquest discurs en situacions quotidianes, així com animar a tothom a fer un exercici d'autocrítica per analitzar si es tenen prejudicis contra el col·lectiu LGTBI+. FELGTB parteix de la consciència que moltes persones difonen un discurs d'odi sense ser-ne planament conscients, motivades per la desinformació (La Vanguardia, 2019).

Volen involucrar a la societat civil amb la difusió de cartells amb frases molt presents al discurs públic actual que, per una banda, reconeixen una sèrie de drets -o aparentment ho fan- únicament per seguidament, restringint-los. Aquest "síndrome del però" vindria a descobrir l'estratègia discursiva dels discursos d'odi amb molt humor i fent visible que tothom pot ser partícip d'aquest discurs, donada la seva subtileza. A més dels cartells, han fet difusió a les xarxes socials, publicitat amb l'Associació Nacional del Taxi i han desenvolupat un test per saber si es "pateix" d'aquest síndrome. A partir d'aquest test, es proposa "l'Argumentine", això són 6 arguments contra la LGTBI-fòbia, específicament contra el matrimoni, l'adoctrinament, els drets, les persones trans, la reivindicació i l'orgull i la visibilitat. El recurs d'oferir arguments clars i fàcils de recordar a la societat civil s'ha utilitzat en altres accions antidiscriminatòries de tot tipus amb molt d'èxit, per exemple, l'exposició "Feminista havies de ser" (2020) al Palau Robert de Barcelona i comissionada per la

Natza Farré ofería un fullet informatiu amb els arguments més populars contra el feminisme i els contra-arguments, basats en dades per fer-li's front (Gencat, 2020).

6.5. #AixòésRacisme

La campanya “#AixòésRacisme” va ser una campanya de sensibilització encetada al 2017 per l'ONG SOS Racisme i que s'ha desenvolupat a través de diverses accions al llarg dels anys, assenyalant aquelles situacions i discursos públics racistes a la ciutat de Barcelona. Aquesta entitat independent amb més de 30 anys d'història i presència a tot l'Estat espanyol defensa els drets humans des de l'acció antiracista.

L'objectiu és donar visibilitat i denunciar les discriminacions racistes de la vida quotidiana, als espais públics i a les institucions. Es vol mostrar la normalització d'aquestes situacions que freqüentment són visibles per tothom però alhora són invisibilitzades sistemàticament. En aquest sentit, SOS Racisme fa una crida a revisar tant les estructures racistes a nivell macro com els mecanismes individuals que s'activen des d'una posició de privilegi davant d'una situació racista. La campanya busca: (1) fer visibles les discriminacions racistes més subtils i la lluita d'aquells que les denuncien; (2) argumentar i debatre les raons racistes darrere d'aquestes situacions; (3) donar eines innovadores i creatives per lluitar-hi (SOS Racisme, sense data).

La primera acció va ser un vídeo amb càmera oculta que va tenir molta difusió en el seu moment, en aquest vídeo es mostren les reaccions reals de persones que es troben davant d'un fet racista, més específicament una discriminació islamòfoba a una dona. Van participar 40 persones anònimes en 23 escenes (3/24, 2017). Una altra acció important en l'àmbit del discurs d'odi és el “conkurs” “Saps

identificar el discurs polític racista?” que, en el marc de les eleccions municipals del 26 de maig de 2019, volia demostrar com el racisme electoral fa ús d'un discurs d'odi racista. Les persones participants havien d'identificar quin partit o candidat havia dit frases com “Han de tornar a Romania o Bulgària perquè tenen maneres extremadament diferents a les nostres i no volen integrar-se en el nostre país [França] per raons culturals” (Manuel Valls, Ciutadans) (SOS Racisme, sense data).

Aquests són només dos exemples que s'enquadren en una iniciativa més àmplia que s'ha recolzat força en el format audiovisual en la seva tasca de sensibilització. L'etiqueta #AixòésRacisme s'ha utilitzat a les xarxes socials per fer difusió de les accions i per assenyalar públicament els discursos racistes que es donen en línia i que passen desapercibuts.

6.6. Red Levadura

La Red Levadura es va crear durant els mesos de confinament pandèmic per part d'un grup de persones preocupades pel creixement de l'odi a les xarxes i que ja treballaven sobre aquests temes (investigadors digitals, activistes a les xarxes, treballadors del àmbit de la comunicació, etc.). A partir d'una convocatòria oberta han aconseguit reunir a 400 persones i 40 organitzacions socials, l'objectiu de les quals és contrarestar els missatges d'odi a les xarxes socials i inundar-les de missatges positius en un espai de cooperació i solidaritat.

La seva primera acció va ser “#LaFuerzaDeUnEquipo” apel·lant a la solidaritat i la unió que van marcar els primers mesos de pandèmia. Més endavant, en un esforç d'adaptar-se al nou panorama mediàtic, vindrien “Elegimos Hablar” i el compte de Twitter @nolesdescasito, dirigides a aquelles persones actives a les xarxes socials i que volen evitar els missatges d'odi. Igualment trobem la campanya

"Orgullo Hetero" que pretenia apel·lar als aliats dels col·lectiu LGTBI+. El seu decàleg inicial de juny de 2020 anomena els elements centrals en la seva proposta i el seu punt de partida i direcció que enumerarà a continuació: (1) "estem en un moment decisiu i polaritzat"; (2) "cal que inundem les xarxes de cooperació, amor i bon humor"; (3) "tothom vol històries properes"; (4) "el que mobilitza és l'emoció"; (5) "cal fugir de la confrontació i construir nous imaginaris"; (6) "activem la solidaritat en l'audiència mitjana"; (7) "sortim de les nostres càmeres d'eco"; (8) "mantinguem l'autenticitat"; (9) "moltes persones estem d'acord: fem fermentar les iniciatives"; (10) "i tot això, en un procés obert" (Red Levadura, 2020). La idea bàsica que es destil·la és la de contribuir a la creació d'un model social més conscient i solidari basat en la solidaritat mútua, la interdependència i els propòsits compartits creant accions de comunicació contra l'odi i la por.

El projecte @nolesdescasito és la seva iniciativa més popular. A partir d'un compte de Twitter es promouen estratègies per frenar a la ultradreta a les xarxes socials. La idea és promoure un ús més responsable de les tecnologies per tal de saber com gestionar els missatges d'odi de l'extrema dreta, donat que sovint som responsables sense voler-ho de la seva difusió.

En aquesta línia, han generat infografies i imatges de fàcil difusió, han fet una llista de preguntes freqüents en torn el funcionament de Twitter i el seu algoritme i les estratègies per enfrontar-s'hi. També s'ofereixen trucs per saber com configurar el compte de Twitter per tal de millorar l'experiència així com instruments per controlar l'exposició de dades personals a Internet. Aquest objectiu, que travessa totes les seves accions, està basat en teories com l'*agenda setting*, la finestra d'Overton o la teoria dels marcs cognitius de Lakoff que indiquen que fer cas a l'extrema dreta és una manera d'aplanar-li's el camí (Alvarado Avendaño, 2020). Així, la Red Levadura i @nolesdescasito volen augmentar la responsabilitat

individual dels usuaris de les xarxes socials mentre fomenten la implicació, el compromís i l'ètica per part de les entitats i actors responsables.

6.7. Maldita.es

Maldita.es és una associació i mitjà de comunicació sense ànim de lucre creada al 2018 que té per finalitat, amb les seves paraules: "dotar als ciutadans d'eines per tal que no te la colin" (Maldita, 2017). Des de les quatre branques que la conformen: Maldita Hemeroteca, Maldito Buló, Maldita Ciencia y Maldito Dato, se centren en el control de la desinformació i el discurs públic mitjançant tècniques de verificació de fets i periodisme de dades. En resum, verifiquen mentides i notícies falses amb dades contrastades seguint la seva metodologia. Alguns dels principis que guien la seva tasca són els següents: independència; col·laboració i comunitat per acabar amb la mentida; neutralitat per aconseguir credibilitat; transparència; educació contra la desinformació; eines tecnològiques; informació verificada accessible per a tota la ciutadania (Jiménez Cruz, 2020). Aquests principis estan especificats a la seva pàgina web amb documents públics respecte la seva política de neutralitat, la política de rectificació o la metodologia que segueixen. D'altra banda, els seus objectius són: (1) monitorar i controlar el discurs polític i promoure la transparència a les institucions públiques i privades; (2) verificar i lluitar contra la desinformació; i (3) promoure l'alfabetització mediàtica i les eines tecnològiques per crear una comunitat conscient (Maldita, 2017).

Formen part del Grup d'Alt Nivell sobre "fake news" i desinformació anomenat per la Comissió Europea així com de l'International Fact Checking Network. En aquesta línia, totes les persones que treballen amb Maldita.es es regeixen per una política de neutralitat i apartidisme (ibid.).

A part de les publicacions pròpies que es poden trobar a la mateixa pàgina web i que difonen a diverses xarxes socials, fan tallers i col·laboracions amb mitjans i plataformes com *RTVE*, *Júlia en la Onda*, *Telemadrid*, *Cuatro* y *eldiario.es* i també verifiquen contingut per Facebook. Al 2021 han encetat un informe trimestral en torn les últimes tendències en desinformació i estratègies per fer-li'ls front. La primera edició inclou notícies falses en relació a la campanya electoral a la Comunitat de Madrid i la vacunació. Per últim, han realitzat projectes específics per frenar el discurs d'odi com la campanya “#YoRespeto” amb la que s'ha donat formació a 35.000 joves o l'informe i campanya de sensibilització No More Haters, que s'ha explicat anteriorment.

Bibliografia

3/24. (28 de febrer de 2017). 3/24. Notícies. Recuperado el 6 de abril de 2021, de #aixòésracisme: campanya de SOS Racisme amb un vídeo amb càmera oculta: <https://www.ccma.cat/324/aixoesracisme-campanya-de-sos-racisme-amb-un-video-gravat-amb-camera-oculta/noticia/2775615/>

Ajuntament de Barcelona. (sense data). #BCN vs. Odi. Consultat el 6 / abril / 2021, a Projecte Prisma – Navas en Acció: transformant la mirada cap a la diversitat a través dels joves: https://ajuntament.barcelona.cat/bcnvsodi/noticia/projecte-prisma-navas-en-accio-transformant-la-mirada-cap-a-la-diversitat-a-traves-dels-joves_627247/

Ajuntament de Barcelona. (sense data). #BCNvsOdi. Consultat el 18 / març / 2021, a <https://ajuntament.barcelona.cat/bcnvsodi/que-es-el-discurs-d-odi/>

Ajuntament de Barcelona. (2015). Pla d'Acció Xarxa BCN Antirumors 2016-2020. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Aladro Vico, E., & Requeijo Rey, P. (2020). Discurso, estrategias e interacciones de Vox en su cuenta oficial de Instagram en las elecciones del 28-A. Derecha radical y redes sociales. *Revista Latina de Comunicación Social*, 77, 203-229.

Albalat, J., & Sust, T. (7 / abril / 2021). El fiscal pide hasta 10 años de cárcel por el hostigamiento ultraderechista a una mezquita en BCN. *El Periódico*. Consultat el 23 / abril / 2021, a <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20210407/fiscal-pide-10-anos-carcel-11641058>

Alta Comissionada de les Nacions Unides pels Drets Humans, Informe A/ HRC/22/17/Add.4 Informe de la Alta Comisionada de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos acerca de los talleres de expertos sobre la prohibición de la incitación al odio nacional, racial o religioso, Rabat, 2017.

al-Utbiwas, M. I. (2019). A Critical Discourse Analysis of Hate Speech. *Journal of the College of Languages*, 19-40.

Alvarado Avendaño, A. (4 / setembre / 2020). La Red Levadura: "Muchas veces al tratar de desmentir un bulo, reforzamos el mensaje". Aika. Consultat el 28 / abril / 2021, a <http://www.aikaeducacion.com/entrevistas/red-levadura-muchas-veces-al-desmentir-un-bulo-reforzamos-el-mensaje/>

Álvarez Rodríguez, I. (2019). El discurso del odio sexista. *Revista Jurídica de Castilla y León*, 48, 43-68.

Amnistía Internacional. (21 / gener / 2015). Amnistía Internacional. Consultat el 30 / abril / 2021, a La aprobación del Código Penal es un grave retroceso para la libertad de expresión y de reunión: <https://www.es.amnesty.org/en-que->

estamos/noticias/noticia/articulo/la-aprobacion-del-codigo-penal-es-un-grave-retroceso-para-la-libertad-de-expresion-y-de-reunion/

Amnistía Internacional. (1 / març / 2021). Amnistía Internacional. Consultat el 30 / abril / 2021, a España: El Ministro de Justicia debe impulsar una reforma del código penal que fortalezca la libertad de expresión: <https://www.es.amnesty.org/en-que-estamos/noticias/noticia/articulo/espana-el-ministro-de-justicia-debe-impulsar-una-reforma-del-codigo-penal-que-fortalezca-la-libertad-de-expresion/>

Anti-Defamation League. (2018). Pyramid of hate.

Apelgren, J. (2019). A Right to Free Hatred? Uppsala Universitet. Filosofiska Institutionen.

Applebaum, A. (2 de maig de 2019). Want to build a far-right movement? Spain's Vox party shows how. The Washington Post. Recuperado el 16 de març de 2021, de <https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/opinions/spains-far-right-vox-party-shot-from-social-media-into-parliament-overnight-how/>

Araque Conde, P. (18 de gener de 2021). Vox hace gala de su negacionismo sobre la violencia machista en la ley que protege a las víctimas durante la pandemia. Público. Recuperado el 26 de març de 2021, de <https://www.publico.es/politica/violencia-machista-vox-gala-negacionismo-violencia-machista-ley-protege-victimas-pandemia.html>

Article 19. (2013). Responding to Hate Speech against LGBTI people. Londres: Article 19.

Article 19. (2015). "Hate Speech" Explained. A Toolkit. Londres: Article 19.

Article19. (2020). Spain: Speech related offences of the Penal Code.

Asamblea General de la ONU. (2013). Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mutuma Ruteere.

Aviñoa Ordóñez, I. (sense data). #BCN vs ODI. Consultat el 30 / març / 2021, a La campaña No hate termina, el movimiento No hate continúa: <https://ajuntament.barcelona.cat/bcnvsodi/es/campana-no-hate-termina-movimiento-no-hate-continua/>

Barcelona, A. d. (2020). Informe del Observatorio de las Discriminaciones en Barcelona 2019. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Betevé. (18 de abril de 2018). Un projecte audiovisual apropa els joves a Navas. Betevé. Recuperado el 6 de abril de 2021, de <https://beteve.cat/btv-noticies-73/projecte-prisma-joves-navas/>

Borraz, M. (20 de novembre de 2017). Así impacta en las mujeres el acoso machista en Internet. elDiario.es. Recuperado el 25 de març de 2021, de https://www.eldiario.es/sociedad/sociales-amenazan-violarte-enfrentan-internet_1_3060230.html

Bustos Martínez, L., De Santiago Ortega, P. P., Martínez Miró, M. Á., & Rengifo Hidalgo, M. S. (2019). Discursos de odio: una epidemia que se propaga en la red. Estado de la cuestión sobre el racismo y la xenofobia en las redes sociales. Mediaciones Sociales, 25-42.

Butler, J. (1999). Bodies that Matter. A J. Price, & M. Shildrick, *Feminsit theory and the body: a reader* (p. 235-245). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cabo Isasi, A., & García Juanatey, A. (2017). Controla't a les xarxes! El discurs de l'odi a les xarxes socials: un estat de la qüestió. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Àrea de Drets de Ciutadania, Cultura, Participació i Transparència.

- Castellà, H. (2017). L'extrema dreta, un fenomen europeu. Anàlisi de la presència i impacte de la nova extrema dreta a Europa i als Països Catalans. Fundació Irla.
- Castilla Juárez, K. (2018). Crimen de odio, discurso de odio. En el Derecho las palabras importan. Institut de Drets Humans de Catalunya.
- Civieta, Ó. F. (3 / desembre / 2020). El 'VOX policial' y la radicalización de los Cuerpos de Seguridad del Estado. La Marea. Consultat el 23 / abril / 2021, a <https://www.lamarea.com/2020/12/03/el-vox-policial-y-la-radicalizacion-de-los-cuerpos-de-seguridad-del-estado/>
- Climent Sanjuan, V., & Montaner Goetzenberger, M. (2020). Los partidos populistas de extrema derecha en España: Un análisis sociológico comparado. Izquierdas, 49, 910-931.
- Consell d'Europa. Protocol adicional al Conveni sobre la ciberdelinquència relatiu a la penalització d'actes d'índole racista i xenòfoba comesos per mitjà de sistemes informàtics, de 30 de gener de 2003, Estrasburg.
- Consell d'Europa. Recomanació (CE) 1997/20 del Comité de Ministres, de 30 d'octubre de 1997, sobre discurs de l'odi.
- Consell d'Europa. Recomanació (CE) 2015/15 de la Comissió Contra el Racisme i la Intolerància, de 8 de desembre de 2015, sobre la lluita contra el discurs d'odi i memoràndum explicatiu.
- Convenció de Nacions Unides per a la Prevenció i Sanció del Delicte de Genocidi, Paris, 1948.
- Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial, Nova York, 1969.
- Council of Europe. (sense data). Council of Europe Portal. Consultat el 30 / març / 2021, a No Hate Speech Youth Campaign: <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign>
- Demaske, C. (2009). Critical Race Theory. The First Amendment Encyclopedia.
- di Rosa, A. (2019). Performative hate speech acts. Perlocutionary and illocutionary understandings in international human rights law. The Age of Human Rights Journal, 105-132.
- EFE. (19 de gener de 2019). La Fiscalía alerta que algunos mensajes de Vox podrían alentar discurso de odio. La Vanguardia. Recuperado el 19 de març de 2021, de <https://www.lavanguardia.com/politica/20190119/454203463552/fiscalia-vox-discurso-odio.html>
- El Confidencial. (3 / desembre / 2018). Así es el líder de Vox en Andalucía: de juez inhabilitado a sus polémicos tuits. El Confidencial. Consultat el 23 / abril / 2021, a https://www.elconfidencial.com/elecciones-andalucia/2018-12-03/elecciones-andaluzas-vox-francisco-serrano_1682634/
- España. Ley 1/2015, de 30 de març, per la que es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. Boletín Oficial del Estado, 31 de març de 2015, núm. 77, pp. 27061 a 27176
- España. Tribunal Supremo (Sala penal, Secció 1a). Sentència núm. 396/2018 de 9 de febrer.
- Europa Press. (27 de octubre de 2020). Nace 'No more haters', el proyecto de Fad y Maldita.es contra el discurso de odio en redes. Europa Press. Recuperado el 2021 de març de 30, de Nace 'No more haters', el proyecto de Fad y Maldita.es contra el discurso de odio en redes: <https://www.europapress.es/sociedad/noticia-nace-no-more-haters-proyecto-fad-malditaes-contra-discurso-odio-redes-20201027140943.html>

- European Union Agency for Fundamental Rights. (2009). Homophobia and Discrimination on the grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the.
- Faber, S., & Seguí, B. (10 / gener / 2019). Spain's radical right is here to stay—but did it ever leave? The Nation. Consultat el 19 / març / 2021, a <https://www.thenation.com/article/spain-vox-radical-right-populism-catalonia/>
- FELGTB. (sense data). FELGTB. Consultat el 31 / març / 2021, a Quiénes somos: <https://felgtb.org/quienes-somos/>
- Font, M. (18 / octubre / 2018). Patricia López. "Jueces, policías, periodistas y políticos trabajan en una organización criminal en contra del Estado de derecho". El Crítico. Consultat el 23 / abril / 2021, a <https://www.elcritic.cat/entrevistes/patricia-lopez-jueces-policias-periodistas-y-politicos-trabajan-en-una-organizacion-criminal-en-contra-del-estado-de-derecho-11996>
- Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T., & Martinez, G. (2015). Countering Online Hate Speech. Paris: UNESCO.
- García, T. (12 / setembre / 2018). Una vía administrativa para delitos de odio en redes sociales. El Salto. Consultat el 12 / maig / 2021, a <https://www.elsaltodiario.com/crimenes-de-odio/una-via-administrativa-para-delitos-de-odio-en-redes-sociales>
- García, T. (20 / gener / 2021). El terrorismo de extrema derecha sigue sin existir para la justicia española a pesar de las advertencias internacionales. El Salto. Consultat el 23 / abril / 2021, a <https://www.elsaltodiario.com/extrema-derecha/terrorismo-sin-existir-justicia-espanola-advertencias-internacionales>
- Gasparyan, S. (19 de enero de 2019). Las encuestas falsas de Vox apra incendiar Cataluña. elplural. Recuperado el 16 de marzo de 2021, de https://www.elplural.com/politica/las-encuestas-falsas-de-vox-para-incendiar-cataluna_209663102
- Gates, H. L. (1994). War of Words: Critical Race Theory and the First Amendment. A H. L. Gates, A. P. Griffin, D. E. Lively, R. C. Post, W. B. Rubenstein, & N. Strossen, Speaking of Race, Speaking of Sex: Hate Speech, Civil Rights, and Civil Liberties (p. 19-57). Nova York i Londres: New York University Press.
- Gencat. (2020). Palau Robert. Obtenido de Exposicions - Sala 3 - 2020: <http://palaurobert.gencat.cat/ca/exposicions/sala3/2020/feminisme/>
- Gómez Martín, V., & Aguilar García, M. Á. (2015). Manual pràctic per a la investigació i enjudiciament de delictes d'odi i discriminació. Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- González, M. (28 de Diciembre de 2020). El discurso de Vox contra los inmigrantes es "odioso" pero no delito de odio, según una juez. El País. Obtenido de <https://elpais.com/espana/2020-12-27/el-discurso-de-vox-contra-los-inmigrantes-es-odioso-pero-no-delito-de-odio-segun-una-juez.html>
- Greig, A. (2019). Masculinities and the Rise of the Far-Right. Implications for Oxfam's Work on Gender Justice. Oxfam Research Backgrounder series.
- Grup de periodistes Ramon Barnils. (sense data). Consultat el 30 / març / 2021, a Qui som?: <https://www.grupbarnils.cat/qui-som/>
- Hatt, M. (2000). The Subject of Hate Speech. Oxford Art Journal, 139-146.

Hernández Carr, A. (sense data). *Avaluació de l'Estratègia Barcelona Antirumors*. Informe final. Ajuntament de Barcelona.

Inglà, A. S. (11 / febrer / 2021). Els Mossos crearan una unitat específica per investigar delictes d'odi. El Nacional. Consultat el 12 / maig / 2021, a https://www.elnacional.cat/ca/societat/mossos-unitat-especifica-investigat-delicte-odi_582162_102.html

Injuve. (19 de gener de 2019). Injuve. Recuperado el 2021 de març de 30, de La campanya No Hate Speech: <http://www.injuve.es/no-hate/noticia/la-campanya-no-hate-speech>

Institut de Drets Humans de Catalunya. (13 de abril de 2018). Institut de Drets Humans de Catalunya. Recuperat el 30 de març de 2021, de La campanya #NoHate del Consell d'Europa finalitza amb el compromís de mantenir viu el moviment contra el discurs d'odi: <https://www.idhc.org/ca/actualitat/la-campanya-nohate-del-consell-d-europa-finalitza-amb-el-compromis-de-mantenir-viu-el-moviment-contra-el-discurs-d-odi.php>

Jané, C. (8 de octubre de 2016). Jordi Ballart: "Em van arribar a enviar fotos amb ganivets". El Periódico. Recuperado el 18 de març de 2021, de <https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20161008/jordi-ballart-alcalde-terrassa-denuncia-amenaces-homofobes-xarxes-socials-5473496>

Jiménez Cruz, C. (15 / abril / 2020). Maldita.es: quiénes somos, de dónde venimos, a dónde vamos. Consultat el 11 / maig / 2021, a Medium.com: <https://medium.com/@maldita.es/maldita-es-qui%C3%A9nes-somos-de-d%C3%B3nde-venimos-a-d%C3%B3nde-vamos-a14090a0e62d>

Kapur, R. (1996). Who Draws the Line? Feminist Reflections on Speech and Censorship. *Economic and Political Weekly*, 20-27.

Khan, R. A. (2013). Why Do Europeans Ban Hate Speech? A Debate Between Karl Loewenstein and Robert Post. *Hofstra Law Review*, 545-585.

La Vanguardia. (10 / abril / 2019). La FELGTB lanza 'El Síndrome del Pero', una campaña para combatir los discursos de odio con "dosis de argumentos". La Vanguardia. Consultat el 31 / març / 2021, a <https://www.lavanguardia.com/vida/20190410/461579858572/la-felgtb-lanza-el-sindrome-del-pero-una-campana-para-combatir-los-discursos-de-odio-con-dosis-de-argumentos.html>

Lillian, D. L. (2007). A thorn by any other name: sexist discourse as hate speech. *Discourse & Society*, 18(6), 719-740.

Llimós, A. (12 de maig de 2019). Les "fake news" de Vox: el perquè del seu èxit. Ara. Recuperado el 17 de març de 2021, de https://www.ara.cat/politica/fake-news-vox-perque-exit_1_2676078.html

Lores, N., & Migallón, J. (2017). Buenas prácticas y experiencias en la UE para analizar el discurso de odio en línea. Madrid: Observatorio Español del Racismo y la Xenofobia.

Maldita. (10 / desembre / 2017). Conoce al equipo. Consultat el 11 / maig / 2021, a Maldita.es: <https://maldita.es/quienes-somos>

Maldita.es. (25 de març de 2021). Maldita.es. Recuperado el 30 de març de 2021, de Los jóvenes afirman enfrentarse en redes a mensajes de odio con gran carga ideológica y política sin la preparación necesaria para assimilarlos: <https://maldita.es/nosotros/20210325/J%C3%B3venes-redes-mensajes-odio-carga-ideologica-politica-sin-preparacion/>

Mèdia.cat. (sense data). Mèdia.cat. Consultat el 30 / març / 2021, a Què és l'Anuari dels Silencis Mediàtics?: <https://www.media.cat/anuari-que-es/>

Megías, I. (., Amezaga, A., García, M., Kuric, S., Morado, R., & Orgaz, C. (2021). Romper cadenas de odio, tejer redes de apoyo: los y las jóvenes ante los discursos de odio en la red. Madrid: Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud y Fundación de Ayuda contra la Drogadicción.

Ministerio del Interior. (2019). Informe de la Evaluación de los Delitos de Odio en España. Madrid: Ministerio del Interior.

Moreno, M. (9 de diciembre de 2019). El recorrido del discurso de odio de Vox. Cuarto Poder. Recuperado el 25 de març de 2021, de <https://www.cuartopoder.es/analisis/2019/12/09/el-recorrido-del-discurso-de-odio-de-vox/>

Möschel, M. (2011). Race in mainland European legal analysis: towards a European critical race theory. *Ethnic and Racial Studies*, 1648-1664.

No Hate Speech Movement. (2018). Is this it?... . Evaluation Conference of the No Hate Speech Movement youth campaign. Looking back, moving forward (págs. 1-3). Estrasburg: Consell d'Europa. Recuperado el 30 de març de 2021, de <https://www.idhc.org/arxius/noticies/Conclusions%20No%20Hate%20Speech%20Conference%2012April18.pdf>

No more haters. (sense data). NO MORE HATERS. Consultat el 31 / març / 2021, a El proyecto: <https://www.nomorehaters.es/project.html>

Observatori Contra l'Homofòbia. (2019). Estat de l'LGTLBI-fòbia a Catalunya 2019. Observatori Contra l'Homofòbia.

Observatori d'Actualitat del Discurs Discriminatori als Mitjans. (2019). Observatori d'Actualitat del Discurs Discriminatori als Mitjans. Recuperado el 31 de març de 2021, de Mitjans i discriminació:

<https://www.media.cat/discursosdiscriminatoris/mitjans-i-discriminacio/>

Observatori del Discurs Discriminatori als Mitjans. (sense data). Observatori del Discrus Discriminatori als Mitjans. Consultat el 31 / març / 2021, a Observatori del Discrus Discriminatori als Mitjans de Comunicació 2016-2017: https://www.media.cat/discursodimitjans/oo_2017/

Oficina de Drets Civils i Polítics. (2020). L'extrema dreta a Catalunya i Espanya. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència i d'Economia i Hisenda.

ONU. (2020). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech.

Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, Nova York, 16 de desembre de 1966.

Paradinas, M. (5 / novembre / 2012). "El franquismo sigue presente en el poder judicial". El Plural. Consultat el 23 / abril / 2021, a https://www.elplural.com/politica/espana/el-franquismo-sigue-presente-en-el-poder-judicial_54538102

Pardo Torregrosa, I. (27 de abril de 2019). Casi diez millones de votantes han recibido bulos y mensajes de odio en Whatsapp durante la campaña. La Vanguardia. Recuperado el 13 de abril de 2021, de <https://www.lavanguardia.com/politica/20190427/461869889609/diez-millonesvotantes-elecciones-generales-bulos-whatsapp-facebook-redes-campanadesinformacion-fake-news-avaaz.html>

Pascual, A. M. (31 / gener / 2021). Miembros de Vox se enfrentan a un largo catálogo de condenas y de investigaciones judiciales abiertas. Público. Consultat el 23 / abril / 2021, a <https://www.publico.es/politica/miembros-vox->

enfrentan-catalogo-condenas-investigaciones-judiciales-abiertas.html

Picazo, S. (5 de maig de 2019). Vox obté els seus millors resultats a Catalunya prop de casernes de la Guàrdia Civil i de bases militars. El Crític. Recuperado el 23 de abril de 2021, de <https://www.elcritic.cat/dades/vox-obte-els-seus-millors-resultats-a-catalunya-prop-de-casernes-de-la-guardia-civil-i-bases-militars-23913>

Prism. (2015). Hate Crime and Hate Speech in Europe: Comprehensive Analysis of International Law Principles, EU-wide Study and National Assessments. European Commission.

Projecte Prisma. (sense data). Consultat el 6 / abril / 2021, a Resultat: <https://projecteprisma.elparlante.es/ca/resultat/#prettyPhoto>

PROXI. (2015). Proyecto Online contra la Xenofobia y la Intolerancia. Informe del Observatori PROXI. Recollit de <http://www.observatorioproxi.org/images/pdfs/INFO-RME-proxi-2015.pdf>

PROXI. (sense data). PROXI. Actúa contra el ciberodio. Consultat el 30 / març / 2021, a Observa: <http://www.observatorioproxi.org/index.php/observa>

Ramsay, A., & Provost, C. (26 de Abril de 2019). openDemocracy. Obtenido de Exclusiva: un esquema de financiación coordinado internacionalmente trabaja para aupar a Vox y a la extrema derecha europea: <https://www.opendemocracy.net/es/5050/exclusiva-un-esquema-de-financiacion-coordinado-internacionalmente-trabaja-para-aupar-a-vox-y-a-la-extrema-derecha-europea/>

Red Levadura. (2020). Red Levadura. Consultat el 28 / abril / 2021, a Decálogo inicial de la Red Levadura: <https://redlevadura.net/decalogo/>

Rubio-Pueyo, V. (2019). VOX:¿Una nueva extrema derecha en España? Nova York: Rosa Luxemburg Shiftung.

Saiz, E. (3 / desembre / 2018). Francisco Serrano, el juez negacionista azote del feminismo. El País. Consultat el 23 / abril / 2021, a https://elpais.com/politica/2018/12/03/actualidad/1543820391_405659.html

Salazar Benítez, O., & Giacomelli, L. (2016). Homofobia, derecho penal y libertad de expresión. Un estudio comparado de los ordenamientos italiano y español. Revista de Derecho Constitucional Europeo.

Sánchez, L. J. (30 de juny de 2019). Confilegal. Recuperado el 31 de març de 2021, de Casi 30.000 adolescentes se forman en la prevención de delitos de odio en la Red con la iniciativa 'Somos Más': <https://confilegal.com/20180630-casi-30-000-adolescentes-se-forman-en-la-prevencion-de-delitos-de-odio-en-la-red-con-la-iniciativa-somos-mas/>

Santana, A., & Rama Caamaño, J. (4 / desembre / 2019). El perfil del votante de Vox. Agenda Pública. Consultat el 27 / abril / 2021, a <https://agendapublica.es/el-perfil-del-votante-de-vox/>

Sendra Moreno, J. (2020). ¿Los migrantes son aliens? Una mirada al discurso. Universitat Autònoma de Barcelona.

Serra Perelló, L. (2018). Discurs d'incitació a l'odi. Anàlisi des dels drets humans i pautes interpretatives. Barcelona: Institut de Drets Humans de Catalunya.

Sigma Dos. (2021). Discursos de odio sexistas en redes sociales y entornos digitales. Madrid: Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud.

Solé Altimira, O. (7 / abril / 2021). El fiscal pide hasta 10 años de cárcel para un grupo de ultraderecha por su "campaña de acoso" a una mezquita de Barcelona. El Diario.es. Consultat el 23 / abril / 2021, a https://www.eldiario.es/catalunya/barcelona/fiscal-pide-10-anos-carcel-grupo-ultraderecha-campana-acoso-mezquita-barcelona_1_7383922.html

Somos Más. (sense data). #SomosMás. Consultat el 30 / març / 2021, a Quiénes somos: <http://www.somos-mas.es/quienes-somos/>

SOS Racisme. (sense data). SOS RACISME. PER LA IGUALTAT DE DRETS. Consultat el 6 / abril / 2021, a AIXÒ ÉS RACISME: <http://www.sosracisme.org/campanyes/aixoesracisme>

Tardón, A. (3 de març de 2021). Magisterio. Recuperado el 30 de març de 2021, de #Somosmás contra el odio y el radicalismo en las redes sociales: <https://www.magisnet.com/2021/03/somosmas-contra-el-odio-y-el-radicalismo-en-las-redes-sociales/>

Toret, J. (15 de abril de 2019). Com funcionen les màquines digitals de la ultradreta? Crític. Recuperado el 16 de marzo de 2021, de <https://www.elcritic.cat/opinio/javier-toret/com-funcionen-les-maquines-digitals-de-la-ultradreta-21500>

UNHR. (2021). United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner. Recuperado el 12 de abril de 2021, de Freedom of expression vs incitement to hatred: OHCHR and the Rabat Plan of Action: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Articles19-20/Pages/Index.aspx>

Unió Europea. Directiva (UE) 2008/328 del Consell, de 19 de novembre de 2008, sobre la protecció del medi ambient a través del Dret penal. Diari Oficial de la Unió Europea L 328, 6 de desembre de 2008.

Vázquez Alonso, V. J. (2017). Artistas abyectos y discurso del odio. A L. Alonso Sanz, & V. J. Vázquez Alonso, Sobre la libertad de expresión y el discurso del odio (p. 221-240). Sevilla: Athenaica Ediciones Universitarias.

Verne. (4 / desembre / 2018). Los tuits machistas, racistas y homófobos de Francisco Serrano, líder de Vox Andalucía. El País. Consultat el 23 / abril / 2021, a https://verne.elpais.com/verne/2018/12/04/articulo/1543918729_325783.html

Whillock, R. K., & Slayden, D. (1995). Hate Speech. London: SAGE.

OPEV

prevent · وقاية · prévenir